

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XX-ik évf.

Mártius, Április. 1885.

2-ik füzet.

AZ ÉLET ALAPELVE.

Az emberi nemre a természeti jelenségek tanulása mintegy éltető forrás és valódi élvezet. A gondolkozó ember a benyomásokat igyekszik felfogni és megismerni; de a mint az értelem mind több-több tényt fog fel, s tapasztaltabb lesz, többé már nem a szemléletre törekszik, hanem a benyomásoknak és jelenségeknek oka után is merészel kutatni, s óhajt megismerkedni azokkal a törvényekkel, melyek a nagy mindenségben uralkodnak.

A világon az összes létezőket két nagy csoportra lehet osztani: az egyik csoport az élettelen testek, melyek csak az anyag törvényeit követik; a másik az élő testek, melyek általános tulajdonságaikban az előbbiektől lényegesen különböznek. Az utóbbi csoportot ismét két jellemző alsó csoportba oszthatni: növényekre és állatokra. A növények csodálatra méltó szervezete alig vezethetne minket az élet alapelvére. De az állati test szervezete már közelebb van ehhez az alapelvhez; a növényeknél — még a magasabb szervezetüeknél is — alig vesszük valami nyomát észre az önkéntes, szabad mozgásnak és érzésnek. Azonban ezzel a dologgal is úgy van az ember, mint az egység keresésével Parmenides. Mert ha minden erőt és minden törvényt meg is vizsgálunk és az ismeretekbe bárhogyan is bémélyedünk, midőn már-már szinte a végső okra bukkanunk rá, azt vesszük észre, hogy az alapelv, melyből minden természeti jelenségnek a magyarázatát akarjuk levezetni, mind távolabb esik. A tudomány kezdeties korában csalfa szemlélés által tévuttra engedte magát vezetetni a lények eredetére nézve. És egy elvet állított fel, mely szerint bizonyos körülmények között az anyag életre juthat, és hogy a természeti erőknek teremtő tehetségük van.

Az ó-kor bölcselőinek már megvolt e merész rendszerük és sok közülök mint bátor gondolkozó már az első történelmi időkben minden elegendő szemlélés és dologismeret nélkül e rendszert, mint saját esze szüleményét tárta a világ elé, és a mindenség ősi törvényéül hirdette. Anélkül, hogy e rendszernek a taglalásába ereszkednénk — ámbár a legujabb időkig a legjelesebb követőkre talált — csak néhány epizodot említünk meg belőle, mert hi-

szen úgy is porba döntötte minden alapját a haladó tudomány. E rendszer követőinek nagyobb része olyan tanokat hirdetett, hogy minden élő lények, de sőt magok az istenek is a földből eredtek (Lucretius, De rerum natura lib. II.). Nagyon könnyű felfogni, hogy a régieket a szerves testek csodás fel- és letünésének szemlélése arra vezette, hogy a föld mindennek, a mi rajta van, közös anyja. Mert ha azt az őserőt, mely a magasabb életű lényeknek a létet biztosítja, másutt is kénytelen keresni az ember, mégis világos, hogy a növények lételőknek egyik okát a földből kellett hogy merítsék. Szára és ágainak iránya az ég felé törnek; de gyökerei a földben vannak, és a föld, mint a jó anya gyöngye gyermekeit, nemcsak megszüli, hanem táplálja is; az anyagokat is feldolgozza, hogy alkalmasok legyenek állati tápláléknak. Plinius így fejezte ki magát: „az ég az Istené, a föld az emberé.“ Istentől születésünk után lakást nyerünk a földön, tőle nyerjük táplálékunkat is, az ő kegyelméből tenyészünk, és ha majd erőnk kimerül, újra a földnek ad át, hogy az anyakeblébe fogadjon. Hol van az a titokteljes erő, mely a nyers földbe avagy az érzéktelen elemekbe életet tudna önteni? Melyik az a szellem, avagy talán a költők és bölcsök lelke, mely megfigyelésünk elől elvonva, de az anyag legkisebb részecskéibe behatolva, annak mozgását eszközözi? S e szellem, e lélek, mely az anyagban a mozgást létrehozza, egy erő-e, vagy a teremtett dolgoknak az oka, vagy talán épp az élet alapelve? Elvitázhatatlanul van oka az embernek arra, hogy büszkévé legyen, csak vivmányait és tényleges hódításait kell hogy számba vegye; hanem ha az alap-okot vizsgálja, a jelenségeknek valódi okát keresi és fel akarja fogni, akkor kitűnik, hogy az emberi elme negyven száz esztendőn keresztül egy körben kering, egyik elméletről a másikra megy át, s egyik nemzedék a másiknak vallja bé tehetetlenségét.

Most is csak úgy állunk, mint az ó-korban, melyben hol a tüzet, hol a világosságot állították fel az élet alapelveül. Az atomok talányszerű csoportosítása és az electromagnetismus semmivel sem adnak nagyobb bizonyosságot az elfogadhatásra, mint amazok. Az isteni hatalom sehol sem nyilatkozik nagyobbban, mint a mikor az életet vizsgáljuk. Bámulja az ember a világ sokféleségeit, melyeket a teremtő bölcs keze az űrben elrendezett, bámulja elménk mindazt, mi csudálatra méltó, mi oly nagy számban özönlik körülöttünk; de mit érne az egész mindenség összes teremtményeivel együtt, ha nem volna bennök élet!

Bármennyire kutassanak a vizsgálók, s hármily nagyon tépe-

lődjék a tudomány az anyag minémüségé felett, s bármely kérdést intézzünk a természethez: mindig csak azt a feleletet nyerhetjük, hogy az összes teremtmények becsértéke az életüktől függ. Azok a bolygók, melyekről bizonyost nem tudhatunk, de a melyek föltevésünk szerint nélkülözik az élő lényeket, a chaos szomoru és kietlen képzetét költik fel élethez szokott lelkünkben.

Csaknem mindenik természetvizsgáló megkísérte az életet leírni, és a szerves lényeken észrevehető tüneteményeket megfejteni; de még egyiknek sem sikerült — minden tartózkodás nélkül kimondhatjuk — azt végökában felfogni és megmagyarázni, s talán talány is fog az maradni az utolsó napig, azaz a teremtő titka.

Bichat a következőleg definiálta az életet: az élet minden működésnek, mely a halál ellen küzd, az összege; Richerand pedig imígy: az élet azoknak a jelenségeknek az összege, melyek a szerves testekben egy bizonyos időn és határon belől egymásután következnek. E meghatározások — bár az újabb időben is tanítják — nagyon hiányosak. Az egyik tévesen veszi fel, hogy a külső hatások a szerves élet szétrontrására törekesznek, a másik meg általános kifejezésekkel akarja az életet meghatározni; pedig ilyen módon lehet definiálni az életet éppen úgy, mint bármi egyebet e világon. Szinte ilyen szemrehányással illethetjük Kant definitioját is: „az élet egy belső működési elv.“ Vajjon az erjedés, a chemiai rokonság, némely testekben a mozgás, nem éppen egy ilyen belső működés elvei-e? Némely írók, különösen az organica theoria hivei, nagyon könnyen fejtették meg a dolgot, mert synonymicus kifejezéseket vettek fel a definitioba. Így például felhozhatjuk Dezeimerist, ki így fejezte ki magát: „az élet a szerveslénynek egy olyan saját módja, mely módon az existál.“ Éppen így fejezi ki magát Lelut is, midőn azt mondja, hogy semmi reménye sincs arra, hogy valaha ezekre a titokteljes jelenségekre megfelelő definitiot találhasson fel. Az ő definitioja így hangzik: „Az élet a létezésnek különböző nemeiből áll.“ Minden definitionak az a czélja, hogy elvont eszméket érthetővé tegyen, azért hát egy definitio sem ér semmit, mely a fogalmakat határozatlan szavakkal fejezi ki. Ily példát sokat hozhatunk fel: Az élet a test egy részében van, és ebben benne lakik, és olyan tárgybeli állapot, mely benne a szerves mozgásokat eszközli, és az ilyenek megfelelnek a cselekvő élet mozgásainak, és ebből is erednek, azaz az inger erőből valók. Lamarck. — Mozgási tehetség, mely a mozgó erőt szolgálja — Erhard. — A külső hatások különbélesége mellett létező egysége a jelenségeknek — Treviranus.

A bölcselőknek egy nagy része, különösen az animisták, kik a Stahl iskolájához tartoztak, úgy tekintették az életet, mint az anyagban lakó principiumot, mely belőle a halál pillanatában eltávozik. — De rendszeren összetévesztették az életelvet az életerővel, a melynek nemcsak a lét fentartását, hanem azt a tehetséget is tulajdonították, hogy azokat a hatásokat, melyek a szervezetet betegségek alkalmával szétronítani törekeshetnek, ellensúlyozni bírja. — Aristoteles is ezekhez a bölcselőkhöz tartozott, mert így fejezi ki magát: „életnek nevezük mindazt, mi táplálkozik, nő és elfogy.“ A montpellier-i tantétel egyik hírneves képviselője Lordat definitiója is megérdemli, hogy megemlitsük. A szerint „az élet összetétele a lelki érzéknek az anyagi alkattal — s ez összetételt az „*ἐνορμῶν*“ vagy a mozgató ok tartja össze, és ennek mibenléte ismeretlen.“ Ha csak egyedül az ember volna a teremtmények között olyan, melynek élete van, az ily definitiót örömmel lehetne fogadni, de azt valamint nem lehet alkalmazni az állatok némely nemre, annál kevésbé a növényekre. Az organica theoriának hódolók az életet éppen nem tekintették valami okozati dolognak. Az ők véleményük szerint „az élet nincs semmi szilárdhoz, sem folyadékhoz, sem testhez, sem szervhez, sem működéshez kötve, hanem a szövetek és szerveknek összeköttetése és mozgató tulajdonsága, harmonicus kiegészítése, szóval az egész az organisatio resultatuma.“ De organisatio és élet két különböző dolog; mert vannak szerves testek, melyekben az élet mintegy szunyadozik, és vannak mások, protoplasmák, melyekben az élet alapelve megvan, de a melyekben organisatio még nincs. Az organica theoria egyik legtevékenyebb és hatalmasabb védője az ellenkező nézetnek új alapját tárta fel. Ugyanis Berard ezt mondá: ha bármely emlős állat közül két különböző fajú állatnak petéjét nagyító üveggel vizsgálat alá vesszük, a legnagyobb figyelemmel végzett vizsgálatnál is semmi különbséget sem veszünk ezeken észre. Egyiken úgy, mint a másikon szemcséket, alakatlan anyagot látunk és a szemcsés anyagot körülvevő burkot. Vajjon ily esetben nem joggal gondolhatja-e az ember, hogy mind a két petéből hasonló szervezetű állat fejlődhetik? Bizonyynyal nem; mert a tapasztalat is azt bizonyítja, hogy az egyikből egy egér, a másiból egy elefánt fejlődhetik ki. De talán a chemikus vehet rajta és benne olyan különbséget észre, mely a microscopicus szeme előtt rejtve maradhatott? Berard hogy e tekintetben is bizonyosságra juthasson, két különböző fajú madárnak a tojását vegyileg megvizsgálta; de mind a kettőben ugyanazokat a vegyi alkatrészeket talál-

ta: sok fehérynét, szikállományt, zsirt, néhány sót, phosphort, ként és nyomait a vasnak. Vajjon mind a kettőből egy fajú madár fejlődött-e ki? Nem. Az egyikből talán egy sas, a másikkól egy ökörszem. Ha már mostan olyan anyagokból, melyekben valami anyag és szerkezetbeli különbséget sem a nagyító üveg, sem a vegyi vizsgálat kimutatni nem tudott, mégis egészen két különböző lény állott elő: ily esetekben nem jogosított az a vélemény, hogy mindenkiben saját életelv honol. Ezeknek a tapasztalati tényeknek nyomán mondott le Berard mindazokról a hypothesisokról, melyekben ezelőtt feltétlenül hitt. Azt állítja, hogy egy pete még nem csíra, hanem csak egy bizonyos anyag, mely a csíra táplálékául szolgálhat. Kezdetben a csíra a petének csak nagyon kicsi részét teszi és így mind a chemiai, mind pedig a górcsói vizsgálódás megfigyelhetésétől rejtve maradhat. És mivel semmi megkülönböztető tulajdonság nem vehető észre rajta a különböző fajoknál sem, könnyen el lehet róla azt is hinni, mit Bérard mond, hogy a csíra természetében van az ősi alkat.

Nagyon sok természetvzsgáló az élet meghatározását, midőn azt physikai elméletek szerént meghatározni törekedett — a vegyfo-lyamok szakadatlan lánczolatából állónak hitte. Némelyek az élet principiumát az élelyben hiszik hogy van, ezért nevezték ezt el élet-*légnek*, melynek a magyaros neve éppen találón hangzik: *élely*. De van a tudós vizsgálóknak egy tulnyomólag számosabb csoportja, kiknek sorába tartozik: Ritter, Prochaska, Pfaff, Hildebrandt, Autenrieth, Duges, Lamarck, kik hajlandók ugy az electromagnetismusnak, mint az imponderabiliaknak — sulymérhetetlen — szervező és éltető erőt tulajdonítani. A szervezetnek legelső kifejezése a sejtbⁿ nyilvánul; ez a szervesség legegyszerűbb és legprimitivebb alakja; de az is igaz, hogy ez physikai befolyás nélkül sem tovább fejlődni, vagy éppen kifejlődni nem tud, s annál kevésbé magát fentartani; de azt hinni azután, hogy a fény, meleg, nedvesség, élely, föld, avagy a villanyosság^{nak} köszöni egyedül a létezését, annyi volna, mint elismerni, hogy az élő testek physikai elvek nyomán, természeti erők hatása következtében magokat spontan teremtik. Burdach az ősnemzésről — generatio heterogenea, aequivoca, primitiva, primigenea, originaria, spontanea — így nyilatkozik: az élő lényeknek olynemű előállása ez, mely nem ugyanazon nemű egyéntől és nem annak anyagjából állott elé, hanem inkább különmemű anyagoknak egymásra való hatásából, mely hatást ugy a külső körülmények, mint egymás iránti benső vonzódás is okozhatta. Az így eléállott élőlényt nem szülők nemzették. Ez egy eredeti anyag lenne, mely mindenütt te-

remtődik, a hol csak étellel találkozunk, anélkül, hogy észrevehetnők, hogy melyik anyagtól származik, vagy legalább melyik az a szerv, mely a nemzést eszközölte.

Olyan rendszert tárgyalni nem czélom, melyre a bölcsészet avagy a természettudományok biztosan támaszkodhatnának; mind-ezeknek a tudományoknak, valamint a physiológiának is alapot teremteni nem könnyű; nem is sokat használna, hogy az emlékezetben azt idézzem fel újra, hogy ezt már Leucipp és az Epicureusok hypothesisben felállították; s hogy hasonló elveket csaknem minden száz évben állítottak fel és tanítottak oly kitünő férfiak is, mint Buffon és Lamarck és ujabban is többen, de mindig reactionora bukkantak. — Még akkor is, midőn az epicureus bölcsелеm legnagyobb fényében ragyogott, azt a kérdést felelet nélkül kellett hogy hagyja, hogy vajjon az olyan nagyon termékeny természet most miért nem termel valami újat, eddig nem ismertet? miért hogy mag nélkül tojás, vagy pete nélkül semmi teremtmény sem jön létre? És hogyan hangzott erre a felelet? Ámbár a kérdés igen is találó volt, de a rendszer éretlen gyengeségét semmi sem bizonyithatta jobban a megfejtésnél. Lucretius így válaszolt: hogy a föld már termékenységeinek határához ért és nyugszik, mint egy vén aszszony.

Minél figyelmesebb lett a vizsgálódás, annál könnyebb volt ezt a képzeleti rendszert halomra dönteni. A józan ész minden időben nyilván kételkedett az ember és a nagyobb állatok spontan előállításán. De a gorcsövi kised állatokra, a férgekre és rovarokra nézve e rendszer még mindig követőkre talált.

Buffon lehetségesnek hitte, hogy az élő lények nagy száma szerves elemi részeknek történetes összehalmozásából is eléállhatott, éppen ugy, mint a nemzés által. Ő ily rendszerben egész következetesen tudott hinni, mert nyiltan hirdette, hogy minél inkább szemléli az ember az ilyen apró teremtményeket, annál hajlandóbb a fent említett módon való előjöveteleket biztosan elhinni. E módszer hibás tévedésen alapult, és később jogosan czáfoltatott meg. Ma már semmi kétség érvénytelenségében. Reaumur, Bonnet, Vallisnieri, Hooke, Sennebier és mások gorcsövi vizsgálatai kimutatták, hogy az apró rovaroknak feltünő nemző szerveik vannak, párosodnak és eleven szülés vagy petezés útján szaporodnak. Saját és mások vizsgálatai nyomán Harvey kimondotta és megteremtette a híres axiomát: „Omne vivum ex ovo“. De tovább mentek és a sporákat is felfedezték a moszotoknál és a gombáknál. Sennebier egy jól elzárható üveget lepárolt vízzel teletöltve, négy évig a napfényre

tett ki és semmi nyomát sem találta benne annak a zöldecs anyagnak, melyet Priestley-féle anyagnak neveztek. Még ennél is feltűnőbb eredményt adtak a Schultze és Schwan kísérletei. Mert ezek lepárolt vízbe szerves anyagokat tettek, de úgy, hogy előbb minden csírmagtól megtisztították és azután élelendű levegőt bocsátottak reá, és ezekben semmiféle penészgombát avagy microscopiummal feltehető állati szervet nem lehetett kimutatni. De ha a körlég porral fertőzve bocsátott az ilyen kísérletező edényekbe, nemsokára hemzsegett az egész, még szabad szemmel is észrevehető infusoriáktól. De ha a kellő biztosítások mellett ismételték ezeket a kísérleteket, az eredmény mindig ugyanaz volt és ezen az úton az ősnemzést nem lehetett bizonyítani.

Azonban sok embernek szokása, hogy valamely dolgot felületes kísérletezés után, mint tényt bocsásson világgá. Ilyen kísérletet tett a broomfieldi Cross a volta-oszlop segítségével, a következő módon: kovát hevített izzásig, mely ezután péppé változott át; ezt a pépet sósavval telítette. A keveréket filtrálta és azután egy olyan folyadékba csepegtette, mely megbirt ölni minden élő csirát; mert izzó szénnel annyira felmelegítették, hogy csaknem forrásba indult. Ezután mindennap megnézte a vegyítéket, és a 14-ik napon fehér foltokat kezdett benne észrevenni, melyek a 18-ik napon növekedni kezdettek, és a 26-ik napon mindenik ilyen fehér foltocskának 8 lábacska tűnt fel, és ekkor észrevette, hogy minden ilyen egy 8 lábú rovar 4 farkörtevel van ellátva, valamint az oldalain is szőrös sörtek látszóttak. Cross e kísérleteket folytatta, de kihagyta keverékből a savat, és három hét múlva a volta-oszlop egyik sarkán megint ezt az ismeretlen rovarra látta feltűnni. Ebből a kísérletből azután azt akarták bizonyítani, hogy az electricitás nemcsak a mozgás elvének, hanem az állat- és növényországban az élet elvének is képviselője. Ma már azonban biztos, hogy némely olyan dolgok, melyeket az ősnemzésből eredőknek hittek, semmi egyéb, mint oly peték vagy magvak megelevenedései, melyeket az előbbi körülmények, ugymint kiszáradás, vagy nem kedvező talaj, vagy a hőmérsék hiánya akadályozott kifejlődésükben. A moháknak legnagyobb része, melyeket már évekig a növénygyűjteményekben tartottak, megnevelítve életre bír serkenni. Így csiráztattak ki magvakat a gabonák különböző fajáiból, melyek huzamos ideig el voltak rejtve; növénymagvakat, melyek még a Journafort növénygyűjteményeiben voltak. Treviranus említi, hogy egy egyptomi mumia leple alól egy hagymát nedves földbe helyeztek és elkezdett hajtani. Leewenhoeck a

sugár állatkákat, melyekről azt hitte, hogy kiszáritással meghaltak, megnedvesítéssel újból életre keltette. Spallanzani még tovább ment, mert ő ilyen állatkákat száraz porondban két évig tartott, és azután felélesztette, tizenegyszer száritotta ki és tizenegyszer hozta újból életre. A pele, a marmota a hosszú teleket lethargikus álomban töltik el mozdulatlanul és csakis a tavasz ébreszti fel újból. Ha legyeket víz alá meritünk, elpusztultaknak látszanak; de ha kiteszszük a napra, újból felélednek. Állítják azt is, hogy a hideg északi szélről meglepett fecskék megdermedve, befagynak a vizekbe és azután a nap látszólagos halálukból új életre serkenti s visszanyerik élénkségüket, vidám fürgeségüket. Kik az ősnemzésben hisznek, tagadják azt, hogy a Leewenhoeck és Spallanzani sugár állatkáiban a kiszáritásnál az élet megmaradott volna, éppen úgy, mint azokban az állatokban, melyek a téli hidegtől holtta fagytak. Szerintük az ilyenek sem nem holtak, sem nem élők. Elismerik, hogy a szervezet működése szünetel, de ha zavarok nem támadnak a szilárd és folyékony alkatrészekben, akkor az egész gépezet újból működésbe jön, mihelyt a gép egyik vagy másik részére hatást gyakorolunk mesterseges légzéssel vagy felmelegítéssel. E felől a dolog felől így nyilatkozik Jourdan: Azt is feltehetjük, hogy a megkeményedett anyagban az atomok, melyek a sugárállatok kocsonyanemű anyagjában vannak, még élnek. Hanem sokkal valószínűbb, hogy a kiszáritás miatt egészen megsemmisültek és a mozgásra ingerlő ok bennük végképpen megszűnt; de a sejtanyagban még minden olyan viszonyban megmaradhatott, hogy kedvező körülmények hatása az életet bármikor felfolbanthatja és vitális mozgásokat ébreszthet fel. Miért ne lehetne egy ily ébresztést ujratereemtésnek nevezni? — Az ilyen feltevéseknek semmi pozitívításuk nincs. Bármely szerves lénynek tetszhalála, vagy álomkora hogy sem élet, sem halál ne volna, ezt elfogadni nem lehet. Semmi sem jelentkezik nagyobb határozottsággal, mint a halál; mert ez a feloszlás, mely működését egyik testen hamarabb és könnyebben, a másikon későbbben és nehezebben végzi. Nehány téli alvó állatnál, melyek a telet dermedten töltik, mint a pele, a marmota, denevér, tuskés disznó és hörsög stb. az igaz, hogy egyes működései a szervezetnek szünetelnek, de az élet mégis meg van bennük. Az élet a teremtett lényekben különböző viszonyok és különböző feltételekhez mérten van elosztva. Buffon egész találóan hasonlítja a növényt az alvóállathoz. Aristoteles szerint a növény lelke nem tud mozgást indítani és vezérelni, mivel meg van dermedve, úgy hogy ebből a dermedéséből felkölteni nem lehet. (Aristot. de generat. animal.)

Nagy balfogalom volna, ha némely növénymagvagnak és az állatoknak életerejét az ember és a nagyobb emlős állatok életerejével akarnók összehasonlítani. Spallanzani behizonyította, hogy a kisedd göröcsövi állatok nemcsak a kiszáritást, hanem még a leforrázást és felfőzést is ki bírják állani.

Ezeket megfontolva az őstermelés elveszti bizonyítékát s meg nem állhat. Mind e mellett is az ősnemzés újból és újból hitelre talál, még pedig az irodalom nevezetes tudósok nevét említi azok közt, kik ez elméletet vallották: Burdach, Treviranus és Berard. Az igaz, hogy ezek nem általánosan hittek az ősnemzésben, hanem csak az öntvény-állatoknál és a bélférgeknél. Más physiologusok, kiknek nevéhez örök dicsőség fűződött a tudomány mezején, mint Müller és Longet kikeltek ezek ellen az állítások ellen, mivel a természetbölcsélet elveivel merőben ellenkeznek, s még hypotheticus becsük sincs. Hogyan lehessen azt feltenni és komolyan állítani, hogy két alsó fokon álló állatnemért a természet nagy törvényét kivételekkel rontotta volna meg?; mert máskülönbén ezek a törvények a szerves világot érthetőleg és elegendő szabály szerint kormányozzák. — Longet ezt mondja „ha az ember figyelemmel kíséri a történelmi menetét azoknak vizsgálódásoknak, melyeket az öntvény állatok és bélférgek kifejlődésénél követtek, és mindazt tekintetbe veszi, a mit a tapasztalat és a szemlélet szolgáltathat, s ha meggondolja, hogy mily gonddal és mily anatómiai ismerettel végezték a megfigyeléseket, ezeknek az alapos vizsgálatoknak az eredményei mindig arra fogják vezetni, hogy az ősnemzés hypothesis tarthatatlan.“ A tudomány mostani állása mellett e hypothesis mindig tarthatatlan is marad, és azért éppen nem szükséges fentartani, mert egyes fajok fejlődését még nem ismerjük, vagy megmagyarázni nem tudjuk, mert ez nem is olyan könnyű, mint egyelőre gondolhatni.

Tisztán bölcséleti szempontból tökéletesen mindegy volna, ha vajjon az állatok önként állanak elő, vagy pedig előállásokra szülcikre van szükségök; de az életbuvárnak mindenek felett az igazságot kell, hogy kutassa, és magát ahoz a tapasztalathoz tartsa, mely őt erre vagy éppen reá vezeti vagy éppen fel is világosíthatja. Az ősnemzésről fogalmat alkotni éppen oly könnyű, mint azt el is hinni, ámbár semmi tényleges dolog nem bizonyít mellette; sőt azok a tények, melyeket a pontosabb és szélesebb ismerettel felruházott vizsgálódás naponként felmutat (Pasteur s mások vizsgálódása), egyenként dönti halomra azokat a bizonyítékokat, melyek még valamitlétezésé mellett bizonyíthatnak volna. A miket még nem döntött meg,

azoknak kevés érvényök van, a növényeknél és állatoknál meg éppen semmi.

Ezek atán való az, hogy minden élőlény létét egy más élőlénynek köszönheti, minden nemzedék az előbbi nemzedéktől származik. Ezért ugy vehetjük fel, hogy az életelv a hatáson vagy tékonyságon — Thätigkeiteit — alapszik, melyet a szerves testekbe a nemzés olt bé.

Ezeknek az állításoknak ellen is lehetne mondani, feleletet lehetne kérni arra a kérdésre, hogy vajjon mi lenne a világból, azaz életből — ha már van elv, van ok és erő — hogyha a szerves világot egyszer csak az élet cserben hagyná? Evvel szembe ilyen kérdést lehetne intézni: mi lesz a világosságsugárból, ha az megszűnik láthatóvá lenni? Két atom vegyrokonságából, ha a vonzó erejük vagy egymásra való kölcsönös hatásuk megszűnik? Mi a magnetizmusból, midőn az iró aczélrudból eltávozik? Az élet alapelve után kérdezősködni annyi, mint a tudakolódást és a keresést, az elsőd — primary — okok után folytatni. Ezeket a kérdéseket felfogni nem lehet, ezek mindenikét mély homály fedi, s meglehet, hogy a mi körülöttünk ismerőtehetségünket ezek megfejtésével sohase is fogjuk bővíthetni. A mily nagy a tudomány hatalma némely dolgok okai kifürkészésében, éppen oly csekély másokéiban s míg amott büszkén fellel, itt alázatteljesen kell magunkat a tudomány hatalmával együtt létünk és öntudatunk parányiségében meghajtanunk. A természettől sem követelhetjük azt, a mit nem adhat. Ismerőtehetségünkre sem erőszakolhatjuk azt, a mit az fel nem foghat; tehát ennek a problémának a megfejtését csak ott kell keresnünk, a hol azt remélhetjük. Pythagorasnak, Thalesnek, Anaxagorasnak, ámbár előttük az anyag örökös volt, mégis el kellett hogy ismerjék a világegyetemben a teremtés hatalmát, az isteni teremtését. — Aristoteles is azt kérdezte, hogy mi módon lehet gondolni a természetben uralkodó nagy mozgást, egy első és indító mozgás nélkül? Descartes, Leibnitz és Newton elismerték az őserő elvét. A mi gondolatunk is a teremtő Istenben nyugszik meg.

DR. BARTÓK ISTVÁN.

HIVŐK ÉS KÉTELKEDŐK.

Husvételi egyházi beszéd.

Csel. 17, 18. 32. Némelyek pedig az epikureus és stoikus filozofusok közül vetekednek vala ő vele; és azok közül némelyek ezt mondják vala: Mit akar mondani e csácsogó ember? Némelyek pedig mondának: Idegen Istennek hirdetőjének láttatik lenni: mivel hogy a Jézust és a feltámadást hirdeti vala nekik. . . . Mikor pedig hallották volna a halottaknak feltámadásokat, némelyek patvarkodnak vala, némelyek pedig ezt mondják vala: Ezután ismét akarunk e felől tőled érteni.

Két irány lépik előtérbe kk! a felolvasott alapigékben. Egyfelől a kételkedés, a hitetlenség az epikureus és stoikus philosophusokban, másfelől a hit, a keresztény szellem a népnek egy részében. . . . De Pál apostol kortársainak eme gondolkozása avagy nem egyszersmind a jelené is? Mindig voltak és vannak ma is kk! zsidók és görögök, hívők és kételkedők. Az emberiség életében a hitnek mindig nyomában volt a kételkedés, a hitetlenség; a kettő egymással szemben mindig mint ellenséges hatalom jelentkezik. A mennynek a föld mindig ellentéte volt; az angyaloknak az ördögökkel mindig harczolniok kellett; Ádámot Lucifer folyton zavarta csábitásaival; Faustnak Mephisto volt kísérője; a jó szelleme a rossz ellen örökös harczot vitt és fog víni mindaddig, míg az isteni az emberben teljes győzelmet, örökkétartó, zavartalan uralmat nem nyerend.

Vizsgáljuk kk! a fölolvastott alapigéket a halhatatlanság dicső ünnepén, melyet idvezítőnk, a Jézus nevével összeköttetésben ülünk, az előrebocsátottak szempontjából.

„Némelyek pedig az epikureus és stoikus filozofusok közül vetekednek vala ő vele; és azok közül némelyek ezt mondják vala: Mit akar mondani e csácsogó ember? Némelyek pedig mondának: Idegen Istennek hirdetőjének láttatik lenni: mivelhogy a Jézust és a feltámadást hirdeti vala nekik.“

E szavak minket k! egyenesen a görög szellemi élet központjába, Athenbe vezetnek s szemeink előtt áll Pál apostol, a mint a piaczon a nagy sokaságnak beszél. Jézusnak eme lánglelkü követője nemcsak a szegényeknek prédikálta az evangeliumot, hanem mestere intését követve minden népeknek. Eljött tehát az akkori műveltség főhelyére is, és Athen közterén, hol anynyi nagy bölcselő s híres szónok, egy Sokrates, Plato és Demosthenes hirdették a tudomány, művészet és bölcelet igéit, prédikálta a megfeszített Jézus Krisztust és az ő feltámadását.

Nem szükség, ugy hiszem, nektek mondanom, hogy mi volt a görög műveltség. Az atheneiek ismerték a szellem magasra szárnyalását. Homér költészetében érezték, hogy az emberi miként emelkedik fel az isteniig s az istenek miként szállnak alá a földre. Pindar lantja oly hymnusokban zengett a görög népnek, melyek a zsidó szent zsolozsmák hangjaira emlékeztetnek. A görög műveltségben, a görög szellem fenséges termékeiben fölvilan itt-ott egy-egy sugara ama hitvilágnak, melynek fénylő fáklyáját a tenger másik partján, ott ama kicsiny szögletben, Izraelben Istennek választott népe lobogtatta. Athenben „az ismeretlen Istennek“ oltárt emeltek. A görög népnek volt Krisztusa is Sokratesben. És hogyha Kelet hiteseimé a görög földön Sokrates és Plato idejében jelennek meg, kik kortársaikat nemcsak a testi szépségért, hanem magasztos, isteni eszményekért is tanították lelkesülni, Pál apostolt talán vállaikra fölemelve diadallal vizsik vala az Areopagusra. Ah! de a nép abból az eszményiségből, hová Sokrates és Plato emelték, már nagyon aláesett volt; a földi körén tul nem birt látni; a tulvilági ideák nem lelkesítették. Plato idealis világát kiszorította szelleméből az epicureismus és stoicismus földi bolygója. Az epicureus és stoikus bölcelet uralkodott akkor Athenben. Epikureusok és stoikusok voltak a nép vezérei, oly szellemü férfiak, a kik nem hittek semmiben, a mi a földin, az érzékin tulterjed. Ők nem tudták az eszméket tulvilági fényességükben szemlélni, sem oly ismereteket, eszméket igazságoknak tartani, melyeket nem a tapasztalatból meritettek. Mintha nélkülözték volna a lélek ama finomabb elemeit, melyek a maradandó, az örökkévaló után aspirálnak; csak az érzékekre építettek, csak arra, a mit a szem látott, a kéz tapintott; csak természeti törvényeket ismertek el s legfőbb elvük ez vala: „Élj öszhangzásban a természettel.“ És a midőn Pál apostol lelke mélységéből kezdette ki tárnni amaz örök tanokat a láthatatlan Istenről, a Jézus Krisztusról és az ő feltámadását hirdeti vala nekik; midőn az érzéki tudást tul-

szárnyaló, azelőtt megfoghatatlan dolgokról szólott a meggyőződés hatalmával s prófétai lelke egész teljességét öntötte szavaiba, hogy amaz üdvigék: Isten, Krisztus és halhatlanság megtalálják az utat az athenebeliek szívéhez is: az epikureus és stoikus philosophusok vetekednek vala és azt mondják vala: „Mit akar mondani e csácsogó ember?”

Ime a kételkedő, a hitnélküli bölcselők így fogadják a hit apostolát.

És vajjon nem találjuk-e fel e hitnélküli irányt korunkban is? Mintha csak Epikur szelleme s nem a Jézusé támadt volna fel! A tudós körökben Epikur üli diadalát; s a népszellemben is csábít, kísért. Alig kostolt belé a tudomány pyreusi forrásába az ifju lélek s már Epikurt, Demokritost vagy Comte-ot vallja mesterének. Tudósaink közül egy némelyik oly fontos arczczal beszél, mintha csak a mindenség kulcsát hordozná zsebében, melylyel az ég és föld minden titkos rejtekét fölnyithatná. Más eszmék nem léteznek, csak a melyeket a jelenségekről von el az emberi ész. A valási gondolatok a képzelődés szülőttei, melyekkel egyes rajongók nyomorították meg az emberiséget. A benső, a lelki szemlélődés termékei nem sok hasznot hajtanak nemünknek; az igazságot a retorta — a göreb — végén kell keresnünk csupán, mely a kísérlet eredményét mutatja. A tapasztalaton, az érzékin tullépní, ha talán valami benső sejtelem vonzaná is, nem akarnak, tudományos álláspontjuk nem engedi. És hogyha eljövünk ma is kezünkben a Krisztus evangéliumával és beszélünk égi, mennyei dolgokról, melyeket szem nem látott, fül nem hallott; beszélünk a hit nagy erejéről, ujjászülő hatalmáról, azokról a fenséges isteni tanokról, melyeket a Jézus lábainál ülve, vagy a kereszt alatt csodálva tanultunk; beszélünk a feltámadás halhatatlan tényeiről és a nagy ünnepen hirdetjük a lélek halhatatlanságát, a jövő életet, hirdetjük hittel és lélekkel, mert Jézussal a mi szemeink is láttak Istennek megnyilatkozott egeiből s keblünket mi is hevülni érezzük a keresztény örök igazságokért: minden lelkesülésünk, minden szent hevületünk aligha nem ily hangokra talál azoknál: „Mit akar mondani e csácsogó ember? A halhatatlanságot akarja prédikálni, bizonyítani nekünk? Nem hiszünk benne.“ S mintha a sokaságtól is vészszhangozni hallanám szavukat: mit akar mondani ez ember; s mintha népünkben is csatlakoznának a kételkedés és hitetlenség eme tagadó kiáltásában, mely a lélek erős temploma és az Ur ellen emelkedik fel.

Igy fogadják ma is az epikureus és más hasonló bölcselők s követőik a hit apostolát. Veszekednek és csodálkozva kérdezik: „Mit akar mondani ez ember?”

De menjünk tovább k! s figyeljünk más hangokra, melyek talán kellemesebben fogják fülünket érinteni. „Mikor pedig hallották volna a halottak feltámadását, némelyek ezt mondják vala: Ezután ismét akarunk e felől tőled érteni.“

Pál apostol hatalmas szónoklatának, melyet az Areopaguson tartott, volt mégis hatása. Voltak mégis az athenebeliek között, kiknél az epikureus és stoikus tanok nem nyomták el egészen a lelket s az ismeretlen utáni vágyat. Ő lélekből szólott s oly igazságokat, melyek a legnagyobb vallásos szellem tanításaiból s élete és halála csodás eseményeiből valának véve. S hallgatói némelyikének kebléből feltörték az aspiratiók, melyek az örökkévalót, az istenit szomjuhozzák; szivükben megrezdült a húr, mely a mennyei hangokat tovább szállítja; lelkük üdvvel teljesedett bé. Örömet hallgatták az apostolt a láthatatlan Istenről és a Jézus Krisztusról. S a midőn megértették, hogy a Jézusban a lélek örökkévalóságát hirdeti, megértették, hogy az ember a halállal nem vész el, hanem megdicsőült alakot öltve, pályáját tovább folytatja a végetlen tökéletesedés útján, míg az epikureusok patvarkodtak, azok így szólának: „Ezután ismét akarunk e felől tőled érteni.“

Bármily sok követőt számlál is hivei közé az az irány, melynek a görögöknél Epikur, a rómaiaknál Lucretius volt a képviselője; bármennyire beleélte is magát némelyek szellemébe a jelenségek tudománya; bármily lövegeket bocsássonak is némelyek a természettan, vegytan és eróműtan magasan képzelt erődeiből a keresztény hit elvénültnek tartott templomára: az önfelemelt földi istenek mellett vannak az Istennek e földön még engedelmes gyermekei is. Vannak, a kiknek hogyha hirdetjük az üdv ígét, a kereszténység fenséges elveit, patvarkodás és megvetés helyett szeretettel ölelnek keblükre. Vannak, a kik hiszik, hogy az embernek a lelkéből felhozott eszmék, bár végetlen és meghatározhatatlan természetűek, sokkal inkább örök igazságok, mint a melyeket az érzékek nyújtanak s egy újabb tapasztalat megdönt. Vannak, a kik hisznek a szemünk és kezünk által elérhetetlen dolgokban, a kik tudományuk és műveltségük mellett is szükségét érznek, hogyha ama végetlen mélységű örök forrásból, lelkük égi vágyait mennyei harmat nem öntözi. Vannak, a kiknek hogyha azt mondjuk, hogy a lélek örök, halhatatlan, mert szivünk úgy érzi, bensőnk azt sugja, más bizonyítékot ennél nem kérnek. Vannak, a kik hisznek a láthatatlan Istenben, Jézus igéi üdvözítő erejében s örök igazságában, a kiknek, hogyha egy ily ünnepen ismételtén hirdetjük, hogy lelkünkre egykoron Isten dicsőséges haj-

lékaiban örökkévalóság várakozik, így szólanak: „Ezután is akarunk tőled e felől érteni!”

Mindig voltak és fognak is lenni Kk! hívők és kételkedők, keresztények és epikureusok, vallásosak és vallástalanok. Mindig voltak és fognak is lenni, kik a lélek halhatatlanságában hisznek és olyanok, a kik nem hisznek, valameddig csak az emberek egy része a gondolkodás tapasztalati vonalán áll csupán és azontul mit sem fogadnak el. Az ilyenek kétkedni fognak ezután is s harcolni azok ellen, kik a szellemi vonalon megkísértik a tapasztalat körén túl eső dolgokról is gondolkozni. A gondolkodás eme két iránya küzdeni fog egymással, küzdeni talán enlelkünkben is. Vigyázzunk! nehogy megtántorodjunk. Hallgassunk keblünk benső szózatára, az isteni, a jobb részre s álljunk erősen a hitben. Érezzen és gondolkozzék bennünk ne csak egyik felünk, hanem érezzen és gondolkozzék az egész ember. Ápoljuk lelkünkben a gyakorlati ismeretek mellett a magasztos keresztény eszméket, melyek úgy a mint Jézus hirdette, annyi száz esztendő ellenséges áramlatai ellenére is az emberiség legdrágább kincsei maradtak. Ápoljuk a jövő élet, a halhatatlanság hitét, mely örök vigasz a földi szenvedésekben, biztató ígéret kedveseink sirjánál, gyönyörteljes kilátás, — melyet keblünk befogadni gondolatban is alig bír — lelkünknek ama tiszta égi honban való végetlen tökélet esedésére. Ápoljuk az örökkévalók iránti szeretetet, ápoljuk az istenit, hogy ez a szellem üljön diadalt mibennünk és mindenekben, ez győzedelmeskedjék a föld daemona felett Istennek egész teremtett világában.

PÉTERFI DÉNES.

EGYHÁZTÖRTÉNELMI ADATOK.

A kolozsvári magyar és szász unitáriusok czivakodása 1592-ben. *)

Responso Dnor. Saxonum ad obiecta Ungar. nat.

Megértettük Tisztelendő és becsülletes uraink magyar nemzetül minemü okokért akarja Kgyelmetek megvetni azokat a személyeket, melyek közül akarunk plébánost választani, mely dologban a mint eszünkbe vesszük szinte ugy visseli kegmtetek magát, mintha mi nekünk ebben a választásban, tellyességgel kegmtektől kellene függünk, és mi rajtunk is kgmteteknek nagyob dominiuma volna, ugy hogy még az mi választásunkban is kgmtetek praescribalna nekünk, mint és hogy kellene e dologban cselekednünk.

Ez a kgmtetek igyekezete hova tendályon, nincs köztünk oly balgatak ki nem láttya. De mely méltatlan legyen az kgmtetek kévánsága, azt csak az unionak Continentiaja is meg mutattya, melyben expresse continualtatik, hogy egyik natio az másik elöt magának semmi nagyobb dominiumot ne rapialljon. Továbbá hogy egyik natio az más nationak választásában magát ne avassa, ne innisteallya. Azt hisszük tisztelendő és becsületes uraink, ha mi ezt cselekednők és eképpen az kgmtetek választását turbálnok, választott személyetöket így kissebbitenők, jó neven töllünk nem venné kgmtetek. Méltán is neheztelhetnétök érte, holot mind az unionak ellene volna, mind az közönséges igazságnak refragalna. Jusson eszetekbe jó uraink, mikor a boldog emlékezetü Hunyady Demeter t választatok plébánossá, mennyi ellenkezés volt kgmtetek közt, hogy azok közzül, kik az szegény megholt urunk Dávid Ferencz vádlásában, reávaló esküvésben részesek voltak, választani nem akarnátok. Noha mirajtunk esék az nyomoruság, és mi privátatánk plébánossunktól, mégis egész harmad napig csak egy szót sem szoltunk, hozza, hogy az legyen vagy imez, sem az választott személyek ellen nem szoltunk, holott négy vagy öt személy forgott az választásban, kit jól tud kgmtetök. Mert tudtuk hogy nintsen semmi közünk hoz-

*) Az okmányon nincs meg a keltezés ideje, de tartalmából és az egyház történelemből biztosan kimondhatni, hogy 1592. jul. 12 és 1593. sept. 25 közt iratott. Ugyanis Hunyadi Demeter püspök, a ki egyszersmind plébános is volt. 1592. jul. 6-án meghalván, a plébános választás sora, egyezmény szeriut, a szász nemzetü unitáriusokra került. Ezek azonban a magyaroknak nemtetsző egyéneket candidáltak, a miből aztán hosszas, — 1592. jul. 12-től, mely nap először gyültek össze plébános választásra — 1593. sept. 25-ig tartó versengés támadt, mig végre Erasmus Jánost, a szászok addigi 2-d papját, miután a püspök Enyedi György előtt declaralta „a maga religioját“ — addig az Arianismushoz hajlott — a szászok a magok részéről plébánossá választották. (Lásd Uzoni F. Hist. eccles. I. 341. l.)

za, hogy mi nevezzünk vagy proponálynunk az magyar nationak candidatusokat. Viseltük magunkat az unionak tartássa szerént, az kiket kgmetök elő állatott, azokat acceptáltuk, és azok közül kgmetökkel egyetembe táblára járván választottunk plebánost.

Azont kívánnuk hát becsületes uraink mű es kgmetöktől, hogy a mint viseltük magunkat kgmetökhöz, kgmetök is mi hozzánk ugy viselje magát. Mert ez a Communis justitia, erre fundáltatott az unio, mely mindenik natiot equale dominiumba helyeztette. A mit magatoknak nem kívántok, ne cselekegyétek azt mi rajtunk.

Tartsa meg kgmetek ebben az Jézus Chrisztus mondását, hogy az mit akartok hogy az emberek cselekegyenek veletek, tú es azt cselekegyétek övellek. E féle Injuriák tisztelendő uraink fejtik fel az közönséges békességet és egyességet melynek megmaradásaért és oltalmáért, mennyit mű türtünk és szenvedtünk, tuggya tsak az Isten, kgmetek is jó részint, holot egy nehány esztendőötől fogva egyegy Prédicátorunknál töb nem volt, az dézmának pedig mű töllünk integre be kellett szolgáltatni. Minek okáért mű is az mű praerogativákat szabadságunkat másnak nem engedhettyük, sőt eadem auctoritate akarjuk az mű dominiumunkat birni, a mint kgmetök birta. És miképpen hogy abban kgmetöket soha meg nem háborítottuk, azonképpen kgmetöktől is azt kívánnuk, hogy azont engeggye meg nekünk is, sőt kérjük becsülettel kgmeteket, holot az isten egy hűben egy vallásban hivott bennünket az ő szent igéjének általa. Ezt az unitást, ezt a concordiat, ki(t) az mi bodog emlékezetű jámbor eleink nagy szentül és dicséretesen viseltenek, gyermeköknek, attyokfiainak egymásnak való házassitássával, és egyéb erős szövetségökkel, kötelekkel szerzettek és erősitettek, mű reánk is azonképpen transmittáltak, ne aggyon okat kgmetök annak megbontására, felfejtésére. Holott kgmetöknek ez mi választásunkban semmi gyalázattja, semmi injuriája, semmi kára nintsen.

Szállunk immár az személyeknek oltalmára, kiket bizony igen csodálkozunk, hogy meg vetni igyekeztek. De főképpen, hogy paraszt renden valóknak mondjátok. Nagy részént mives emberek lévén meg bocsásson kgmetek, tudos és derekas személyeket ítéltek, de mű igy mit törjük, Kinek-kinek mind akarattja vagyon az maga birodalmában.

Dániel Kethlerust, kinek tudománya, jámbor és megfegyhetetlen életjuzansága, ez országban fő uraknál és nemessőknel, sőt ugyan az kgmetök attjafianál is nyilván vagyan: ezzel akarjátok megvetni, hogy az ecclesiastica vitát nem követte, és hogy notarian lakott, mert tudománya ellen nem szólhat kgmetök, kiben semmi fogyatkozás nintsen, kinek elégségében mű meg nyugottunk, kit az tanításra egy nehány üdötől fogva instantissime kívántunk. Ez tiszteletes uraink mi némű erős ratio legyen, gondolkoggyék kgmetök jobban felőle. Nem követte ő az ecclesiastica vitát, mert nem lehetett helye az Luterana Confessione való ministerek közt. Sőt az ő eruditioja, jámbor tökkeltes élete némely fő emböröket ha nem allicialt és rápialt volna in hominis amorem, talán még az városban sem szenvedtek volna. Kételesen volt tisztességes kenyeret in re literaria-keresni. Mert ő rajta

még német országban laktában kiadtak volt, és az segítséget tőle meg vonták minthogy erre a vallásra hajlot volt. Így kényszerítetek sók fő uraink tanácsából az ítélő mesterhez állani, és abban magát exerceálni, kivél annak utánna tisztességes életet viseljen hazájában. Noha az Religio dolgában nagy fogságban volt, és sok lelki háboruban élt, az ott való tanitok miatt, kik hol ki prédicáltak, hol ugyan excommunicáltak és minden vexelt cselekedtek rajta. Ennek penig eruditioja és tudos volta olyan, hogy ha egyet vagy kettőt kivesszünk az mi vallásunkon való ministerek közül, senkinek az pálmát nem engedi, vagy disputatoria kel, vagy egyéb próbára a dolog, azért nincs kgmetőknek mit benne megvetni.

A mi azt nézi hogy ex civili conditione választjuk, ez mi nálunk és az mi nemzetünknel nem új dolog, csak igen mostani exemplumot is hozhatunk elő. Egy Christianus Pomelius, ki(t) sokan ismert(ek) közülünk, Coloson számtartó deák volt, itt Colosvárt notárius volt, annak utánna az Lekenczei plebanosságban holt meg. Antonius Jung, az Lederer Mihály sogora, it való fijú, Szebenben polgár volt, Szerdahely székbén király bíróságot viselt. Azután Orbon plébánosságban holt meg. Michael Ziglerus Szebeni notárius vala, az szelindeki plébánián holt meg. Petrus Melas Meggyesi notárius vala, annak utánna székbiró lön, most is az valdhi di plébánosságot bírja. Többet sokat számithatnánk elő minden féle Religion, kik eféle civilis státusból az eccleastica vitára mentenek. Azért ez nem offendalhattja kgmetőket, íőképpen ezért is hogy ez a confessio és vallás a százság közt sehol nem recipiálatik, helye nincsen, hanem csak it mi köztünk, a még Isten meg tart ezen Unióban.

Az mi illeti az Bernált uram dolgát, minnyájan tuggyuk azt, hogy ő gyermekségétől fogva egyházi kenyeret ött. Itt nőtt nevedekett fel, Cántor, Collaborator itt volt Scholánkban. Templomunkban prédicált. Alsó Idatson plébánosságot viselt Pokai Jakab idejében, annak utánna ismég ott lakott Hagymássy Kristoff idejében. Annak mind holtáig, még az után is miglén a persecutio kihajtá onnét. Az után itt nálunk helye nem volt, mert az ministeriumban elegen voltanak, senki helyét nem vehette el. Szükség volt, hogy tisztességes életének keresésére valamit vegyen eleibe, ha medicinat tanult, exercealt, valljon mit ártott az Theologiának? ha fő emböröknek gyermekit idegen országban vitte és academiákban szerzette és visszatértében valami költséget nyert vagy marhán vagy egyében, mit vétett azzal a Religiónak? Így bizony szent Pál sem lehetett volna tanító, mert szőnyeg szövő volt. Az apostolokban halászok és egyéb keresetbeliek voltak. Az köntösnek formája felől a mit allegal kgmetők, az olyan hogy nem szükség annak megfejtésén ingyen is munkálkodni, holott az kgmetők tanítói is mind dolmánt, süveget és egyéb ruházatot is, kik ugyan az ministeriumban vannak, olyat viselnek, hogy abból egyéb civilis rendtől nem ismertetnek különbözni. Tudni való dolog penig hogy ecclesiastica persona lévén, olyant nem viselnek, ki az személyéhez nem illik. Azért kgmtők ebből is tekintsen ama

négy mondásra: Curula non facit monarchem sed régula. Ha kgmetők meg akarja vetni, szólljon jámbor élete ellen.

A mi nézi Márton uramat (ki Colosvári fi és mi alumnusunk) hogy az prédikátorságot el hatta volna és az Synadtól, Consistoriumtól elszakatt volna vagy attól reprobáltatott volna, azt nem tuggyuk honnét értette kgmetők, mert nem hogy ötét az Synad vagy Consistorium reprobálta volna, de sőt minden órában mihelyt vocatiója leszen, mint egyik hütös sénátort az Consistoriumba örömet admittállyák. Az mi penig eddig való Silentiumát nézi, annak az oka a Consistoriumnál vagyon tudva. Ennek is az ő habitussa, kit szegénységéhez képest csak időközben visel, semmit a jámbor életnek és az tisztességes hivatalnak nem árthat, sem derogál, mert vestis est propter hominem non homo propter vestem.

Summa a mint kgmetők ratióit concludálá, hogy paraszti rendből nem akarnátok plébánost választani, mü sem akarunk. De ezeket nem mondhattytok paraszt rendnek, mert ezek tudós embörök, mind szent írásban, mind sydo nyelven, mind görög nyelven, mind penig az diák nyelvnek tudományiban. Abban a nyelvben penig, kiben minket tanítanak, elégségesek, hogy abból semmi fogyatkozások nincsen.

Azért becsülletes uraink, ha szinte az mü választásunkban magatokat ingeralhatnátok is, ezeket a jámbor főemböröket, melyek az Religioban (kiből dicsértessék az isten) velünk és az Synoddal egygyeznek, semmi uton meg nem vethetnétek. Mü tuggyuk, mü üsmerjük, kik legyenek nekünk egész natioul az Istennek igazságára való tanításban alkuak (igy) és elegedendők. Kgmetőknek ezzel tartozunk hogy az mi plébánosunk kgmetőknek elegendő prédikátort és tanítót tartson, annak száma és rendi szerint, kiben meg sem fogyatkozik kgmetők.

Mindezek így lévén, tü kgmetőket becsülettel kérjük mint Urainkat, Atyánkfiait, hogy csendeseggyék kgmetők. És holott nincsen semmi oka hogy kmetők tumultualkoggyják és töllünk külöbbezen. Ne aggyon kgmetők egyenetlénségre és háborura okot. Ne szerezzen kgmetők az szegény kösségnek hiába való költséget. Ezt megítélvén kgmetők, hogy miképpen tü minekünk ilyen méltatlan kívánságot meg nem engedne, mü es a mig fejünk fen áll, marhánkban tart, az mi szabadságunkat és praegrogativánkat örökké való gyalázatunkra eripialni nem eneggyük. Sőt a minémü authoritással, szabadsággal, kgmetők az electionán idején, mikor kgmetöken volt a szer, procedalt, azonképpen azon szabadságot és authoritást akarjuk magunknak is meg marasztani. És az Unionak megszégésére semmiből okot nem akarunk adni.

(Eredetije az unitárius status levéltárában.)

Közli: **Benczédi Gergely.**

BÖLÖNI FARKAS SÁNDOR LEVELEIBŐL.

(IX.—XII.)

Kolozsvár, 1823. Január 5-én.

Kedves Lajosom,

Igaz barátom leveléből látom, hogy Te a Karácson körül megint beteg valál. Járóvány nyavalyád ért volt-e utól megint, vagy más betegségben sinlél? Ne hogy elkárosodjál valahogy ott a Németek között. A Bécsieknek az a hideg manipulatiójok megholtjaikkal, nekem mindég elbágyasztotta érzésemet. Nehogy a fekete szekérre kerülj, inkább hadd meg, hogy a Dunán hozzanak le legálább Dévenig.

Méltóságos Székely Ur*) ide December 24-kén délután megérkezett, meleg szobákkal vártuk, 's az elsőbe bé is szállott. Itt szállásolt egészen tegnapelőttig. Teméntelen Népség és Sokaság tódult mindennap gratulálására. Reggel olta délig szüntelen tódult ide a sok visita. Mivel sem a Méltóságos Urnak reám, sem nekem a Méltóságos Urra szükségem nem volt, együtt nem is találkoztunk. Én a híres politikai nagy embereknek soha sem szerettem ismeretségekben lenni.

A mű Restauratiókn is megesett tegnapelőtt, 's engem is elébb taszítottak a hátulsók öttel. A Physikában láttam volt azt az Experimentumot, hogy ha egy sereg egymás mellett álló golyobisból megütik az utolsót, az első mindég kiszökik. Ekként remélem én is promotiómot. Addig taszigálnak elé, míg itt megöregszem. Arra is igen el vagyok készülve, hogy néha a közepiből is kiütődik egy golyobis 's előmbe ugrik. — Én most a Heydendorff volt Referadájánál dolgozom, mint Conceptizans. Restantiánk majd 400 darab van, Referenseim B. Kemény, B. Nalácsi és Bánffy Laczi. Confusiót is csinálunk eleget. Ezen Referada az újabb repartitíóval Cons. Béliinek juta.

Azt kérded, hogy mennek itt az időtöltések? Itt forr a világ! A hivatalra vágyó megcsalatott Praetendens Urak piszkolják a Nyerteseket, s ezek contemnálni akarják őket. Gyönyörű ezt a dolgot látni! Itt most sokan vannak; Gr. Bethlen Imre Excellencz is itt van, a Gubernator házánál lévén szállva, már az épület is azt kívánván, nagy házat csinál. Így bódítgatják vala magokat a római Nagyok is, midőn a Respublika elhunya. Gr. Bethlen Ádám, János, Pali, Feri, Józsi, Bánffiek stb. mind itt vannak. Megválnak, a tél mely Piqueniquet producál.

*) A táblai elnök (Tabulæ Praeses.)

Tudod-e, hogy Bánffy Beta Lakadalma megleszen Februáriusban Gr. Lázárral! Hát hogy Bánffy Miklós is erről gondolkozik Wesselényi Katával! A mig Te haza jössz, mind elkapkodják a Leányokat. De Semmi! Dabit Deus, cui vult. Én nem is képzelhettek Téged magamnak a Jövendőben házason.

Döbrenteinek mond meg, hogy a jövő Diligeanceval pénzét küldeni fogom talán Igazhoz, s küldöm egyszersmind kifizetett Adósságairól is a saldirozott Contókat és a magam Legitimitióját. Bár ő elnyerné azt a jóféle hivatalt.

Hát Te mit gondolsz a világról? Kérlek, meg ne halj Bécsben, hanem ha csakugyan neki makacsultál s megváltozhatatlan akaratot van kolikában meghalni, testáld nekem a nagy karosszéked s a kanapéd, mert itt szobádban van, mert complét boldogságom még csak ezek hijjával van! 'S aztán ird meg halálotat előre, hogy a Szomorru Jelentésedre készülhessek. Majd elparentállak a Kurirban! Azt az Igaz Samút erősen szeretem.

A Grófnét várom be minél hamarább. Nekem öröm lesz Ő Nagyságokat megint látni. Ha néha üres időd van, írj valamit Nekem, nem annyira Bécsről, mint inkább magadról, gyakran szeretnék tudni rólad. Buzgó szeretettel ölel

örök barátod
Farkas.

X.

Kolozsvár, 1823, 28-ik Mar.

Kedves Barátom,

Sietek Neked jelenteni, hogy a Grófné*) ő Nagysága ide az este megérkezék, minnyájan frissen és egészségesen. A Grófné és a Comtessek szívesen csókolnak, 's ezután küldendő leveleidet csak ide adressáld már, mert a mint kinézéseiket látom, egy néhány hónapig itt maradnak. Gróf Wassnét is várjuk be a napokban. Én erősen örvendek Anyád ő Nagysága ittlételen s bár a télen is itt lett volna.

Bánffy Laczi szerencsésen keresztül esék házasságán. A lakadalmi Caraván ma érkezék meg, s most esszük meg az első lakadalmi ebédet. Nem tudom magamnak is megmagyarázni, mely különös nem lakadalmi vonásokat olvasok ezen lakadalmi ábrázatokon. Adná az ég, hogy Laczi szerencsés legyen! A jövő hétfőn, azaz Innep másod napján, Bánffy 'Sigó is egybe esküszik Bethlen Ninával; a mátkaság már ennek előtte két héttel megesett, valamint a b. Bánffy Miklóse is Wesselényi Katival és Kornis 'Sigáé Mikes Zsuzsával. No Frater! Te egészen kifogysz az erdélyi Lyányokból. De ne busulj, mert most nő még a java.

Hát Te mint élsz? a télen irtam volt Neked, de mivel nem

*) Özv. gróf Gyulay Ferenczné, gr. Gyulay Lajos anyja.

feleltél, azt hittem, hogy nem kaptad levelem. Én meglehetősen élek, azaz úgy, a mint tőlem csak kitelhetik. Most egyéb incommodumom nincs, csak a szállásomé, mert itt a piac közepén lakva s épen az utcára, egy óra nyugalmam sincs. Soká nem álhatom ki, s ámbár kimondhatatlan sok köszönettel tartozom Anyád ó Nagyságának 's sok háládatossággal, mégis arra határozám magam, hogy a jövő esztendőben másutt keresek valamely magányban szállást, mert kivált tavasszal épen nem csinálhatok semmit a sok visita s pipázó compánia miatt.

Hát Döbrentei hogy van? bár ő elnyerné azt a nagyhasu embereknek való hivatalt.

Az Assessorságtól elesél, a mint irák nekem, hanem én örvenlek ezen, mert a Táblán elrestültél volna. Jobb lenne e helyett, ha akár ott, akár a Guberniumnál Concipistaságot nyernél, s igyekezz is leginkább itt Concipistává lenni. — Csak képzeld R. is beadá ide az Instantiáját, hogy Concipista legyen (sic)? Ez a Te barátod valóságos léha ember. Eszik, iszik, aluszik s kártyázik, et voila tout.

Vennéd ki magad halgatásodból s irnál vagy egyszer Nekem is. — Én most Consiliarius Böldinél dolgozom. A Cameralet nekem adták, s én csak ezt extrahálom 's conceptizálom. Dolgom nem kevés. Az Isten áldjon meg sok jókkal.

Döbrenteit ölelem, Buczy tiszteli. Buzgó szeretettel maradtam
holtig szerető barátod
Farkas Sándor.

XI.

Kolozsvár, 1824, Máj. 27-kén.

Kedves Barátom,

Rég óhajtott kedves Leveled vételével, azonnal Testimoniumod dolgában jártam, 's a Papokkal való hosszas koczkodásaim után szerencsés is valék azt egészen kívánságod szerint expediáltatni, a melyet ide zárva küldök is. — — — — —

Adja az ég, hogy ezen Testimonium által azon lépésedet kezdhesse meg, hogy majd későbbre Referensem lehess.

A mult héten készülöben valék én is Bécsbe indulni, 's midőn a muntlizsákomban vala kevés bágázsiám 's más nap Kolozsvár végén egybe akarám sarkantyumat verni, egy ostoba embernek vorvizigsége miatt szabadságomban difficultásokat tettek, hogy talám mivel most uj ábrázatja vagyon a cancelláriának, talám ily brevimanu való felmenetelemet difficultálhatnák a cancelláriánál, mintha bizony egy oly kicsin ember mint én, ott figyelembe is jőne! Mivel régolta halasztom sok örömeim ezen felmenetelemre, ezen oly igen elboszankodtam, hogy felfogadám, hogy ha parancsolják a várkapun sem menyek ki. Sajnálom, hogy Igazt, Téged és Feketét nem látatlak. —

Te miként éled világod? hogy tetszenek a Tokosok? meddig maradsz még ott? mi ki kinézésed? 's tetszik e a manipulatio? — Én a magam Biographiám nem tudnám elmondani, mert időm a reflexiókra nem sok van 's nem is akarok engedni. A hivatalom pontosan és lelkiismeretesen kívánom vinni, de épen nem a manipulatio passiójából, hanem sok védelmet találok benne arra, hogy semmi fekete gondolatokra időt ne engedjek magamnak; az ettől üres időmet, legalább eddig, léhaság, pletykaság 's korhelységben töltöm, 's a télen ez által sokat profitiroztam, mert az embereknek egy előttem egészen új klassisát, 's újabb magasztalt gyönyörűsége nemét ismertem meg.

Az én Referensem Gróf Bánffy József ott vagyon-e még? alig váróm már, hogy jöjjön, mert én a Grófot ugyis mint Referensemét, 's mint igen charmant embert is igen nagyon tisztetem. — Én most a provisionalis s a most felállandó theatralis Aktia-Társaságoknak is Actuariusus vagyok, külömbön pedig még csak Diurnista 's még az is épen a közepső, de nincs semmi panaszom sorsom ellen, mert én lemondottam minden messze nézésről, pályám örökre nagy betűkkel előmbe van írva: c a n c z a l i s t a, s én valóban meg is vagyok elégedve.

Rendelésed szerint még a jó tavasszal a magam jelenlétemben a mólyette sábrákokat Péterrel a kasztenből kiszedtem s megszellőztettem; hasonlólag fogok őszszel megint cselekedni. A Grófnék még itt vannak. Itt rettenetesen elbódulva vigadnak 's mulatják az Urak magokat; kártyázás, ivás, szekerezés, udvaresinálás, egy szóval Dinom Dánom minden nap!

Döbrenteitől azt kérdezteti Comtesse Lotte, *) ha vallyon secretairjét így in corpore küldje e fel nagy költséggel, vagy Verschlagba rakva a benne levőket? Döbrentei miként van ott? Ő engem régen kitöröltt emlékezetéből, a mint hallom, 's hogy tiz egész esztendei ismeretségünk és barátságunk után tehette ezt, meg nem foghatom, 's ez igen nagyon fáj nekem, mert én neki igen sok barátságával éltem, 's neki igen sokat köszönhetek; csak ő ítélheti meg hát, mely nagy az a seb, melyet nekem okozott. Haragját érdemeltem, meglehet, de megvetést nem vártam Tőle. Ugy hallom, épen nem is akar tudni semmit rólam! Elzárom tehát én is fájdalmamat, 's örökre magamba zárom nyögésem!

Élj boldogul kedves Barátom, irj vagy egyszer 's ha szükséged van szolgálatomra, pontosabban 's igazabban nem szolgálhat Neked senki,

mint örök barátod
Farkas Sándor.

XII.

Kedves édes Barátom!

Az ide rekesztett négy acclusumokból által láthatod, hogy mely reád condescendált Peredet vesztetted el a Gubernium előtt. A *D*

*) Gróf Gyulay Karolina, utóbb kapitány Frimont Péter hitvese.

alatti Deliberatum szerint, által láthatod azt is, hogy ezen Per nem transmittáltatott az Udvarhoz, és a Te nevedben Recursus vagyón jelentve. Ezen dolgot Dozsa *) itt hagyván, az ezen Recursusra szükségeknek felküldését Sikóra bizta, de ő beteges és elerőtlenedett ember lévén, ennek végbevitésével nem biztatta magát. Így állván a dolog, ne hogy a terminus elteljen, én magamra válaltam a megirandókat 's azokat ezennel küldöm is: s mivel már ezen dolog egyenesen téged illet, reméllem eljárás benne, hogy az Agensseddel a Recursust ezen pernek felbocsáttatása iránt elkészited 's mentől előbb be adod, 's a Protocolli Testimoniumot a fatalis 12-ik januáriusi terminus előtt leküldöd, ne hogy itten valami izgágát csináljon a más Fél.

Nagyocska csomó lévén ezen paquet a Postán, kívántam volna inkább alkalmatosság által elküldeni, de azt most hirtelen nem kaptam, soká késni pedig nem szerencsés, azért kérlek megengedj, hogy terhellek.

Hogy élsz kedves édes Barátom? Mint vagy? Miként vagy megelégedve? Jösz e már le? 's ott mi kinézésed? Ritkán hallhatok valamit felőled. Az igaz, hogy biz én is rest vagyok irni, pedig többször tehetném, de nem a miatt mulik el, mintha legkevesebbet is fogyott volna irántad való tiszteletem 's szeretetem, hanem tökéletesen a sok fekete gondolatokkal való bajlódás 's a hypokondria az oka. Csak képzeld, csupa hypokondriából már orvoslom is magam, pedig jól tudom, hogy nem egyéb a bajam, hanem a moralis — dicasterialis — és sentimentalis — pedántság. Mostanság igen sokat dolgozom hivatalbelit, 's igen sokat olvasok is, de a régi Szigvartizmus helyett, most már inkább tudományos 's politikai Lecturára hajlok.

Döbrenteinek a mult Postán válaszlék holmi reám bizottak iránt; jól esik lelkemnek, hogy ő nem hidegeskedik már. Fájt volt nekem, hogy ő talán neheztelt reám. Örvendek lépésének. Már boldog lehet, csak hogy meg ne házasodjék, mert ha ezt teszi, eltette a fejét örökre.

Mit irjak Neked innen újságot, mikor mü innen mind szüntelen töletek várjuk már egyszer kisütni azt a sok Restauratiót. Ha tudná ő Felsége, mennyi ember van aggodalomban?

Méltóságos Cserei Major úrról semmit sem tudok, semmit nem hallok, ugyan instállak, tiszteld nevedben, ha még ott vagyón.

Gróf Wassné ő Nagysága itt van most, kis Leánya **) roszul lett, de ma holnap már jobban leszen.

Élj boldogul kedves Lajosom; mikor esős idő, sár, zivatar van, vagy beteg vagy, 's otthon mélézol, emlékezz rólam is, 's mond el helyettem imádságomat: Cor novum crea in me Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis. Buzgó szeretettel ölel

örök barátod
Farkas Sándor.

Közli: **Gr. Kuun Géza.**

*) Makfalvi Dózsa Farkas, előbb gróf Gyulay Ferenczné, utóbb gróf Gyulay Lajos praefectusa.

**) Wass Gisella grófnő, † 1838-ban.

MOZES ANDRAS
HAGYOMÁNYA 1903

IMADAL.

(Hymnus.)

Dallam: „Erős várunk nekünk az Isten.“

Nincsen nekünk, nincs több Istenünk!
Mennyen, földön Téged ösmerünk;
Téged, te Egy, Te láthatatlan,
Kit érzelemben, gondolatban —
Lelkünk hő vágya sejt, imád ...
Kezed munkáját,
Örök hatalmadat,
„Legyen“ szavadat:
Hirdeti nekünk a nagy világ.

Nincsen nekünk másban bizalmunk,
Te voltál és vagy erős oltalmunk;
Hozzád vezet bennüket a hit,
Benned bizunk, mint hű gyermekid.
Ha kegyelmed van mivelünk:
El nem veszhetünk.
Ha vész, vihar ragad
S ég föld ránk szakad:
Megőríz minket szent hatalmad.

Menny, föld hatalmas alkotója,
Imánknak légy meghallgatója:
Bocsáss el minket áldásoddal,
Ne sujtolj soha haragoddal ...
Legyünk választott népeid,
Kiket megsegít
Vészben, viharokban,
Félő bajokban:
Atyai szent kegyelmességed.

Rédiger Géza.

DELPIT ÉS TOMPA KÉT KÖLTEMÉNYE.

Két költeményről lesz szó, melyeknek szerzői két külön világban éltek. Az egyik a francia főváros szellemet, fényt sugárzó körében, az ember-Oczeánon, melynek felszínén ragyognak a habok, de mélyében iszonyu örvények, szennyes salak háborognak, elnyelvén hitet, jóllétet, erényt és vigaszt. Oh! ha e vizfenék megmozdul, — mint a hogy Vergilius mondja: „imis stagna refusa vadis“ — mίνő kétségbeejtő felfordulása támad az erkölcsi világrendnek, az emberiség fenséges haladásának hőse az állatnál lennebb sülyed, mert a tudatlanság üressége mellett benne örvénylik az erkölcstelenség végtelen örvénye. A polgáriasság fényes templomát szentségtelen kézzel meg-rabolja a söpredék és kezében minden szent hagyomány, minden igaz remény, minden lelkesítő gondolat gyujtogató kanócz lesz, melylyel meggyujtja a könyvtárt, a szellem e pantheonját, meggyujtja a múkincsek palotáját, a lángész e templomát. E környezetben él Delpit, e sötét napokat éli át, az emberiség Kain-bélyegét látja égni annak a fenséges népnek homlokán, mely az emberi jogok vallását hirdeté, s a testvériességet kísértette meg valósítani politikai törekvéseiben, küzdemeiben, mely a haladás ihletével van megáldva. De hát a más-sik költő? A mi mélázó Tompánk, kinek hangulata szivünk legtisz-tább, legsalaktalanabb, a földi szenvedély viharától jól elrejtett han-gulata, ki — ha háborog — a szellem-élet magányos háborgását éli át, vagy a politikai ellentétekről mit sem tudó igaz hazaszeretet rajon-gását és csüggedését, gyászba merített örömét zengi meg azon ki-mondhatatlan melodiájú hangszeren, melynek volt hurja még a virá-gok áloméletének zenéje számára is: hol találkozik a francia költ-ővel? Egy haldokló ágya mellett. Mikor az élet kötelékei szálan-ként szakadoznak el, midőn

„A nagy rejtély előtt a sziv megrezzen

És benne örvénylik a nagy Ismeretlen“,

a hit talányát veti fel a lélek s azzal vivódik, azzal harcolja azt a tusát, melyet Jákob álmában az angyallal folytatott, csakhogy az an-gyal a halál Angyala, e perczek hangulatát örökíti meg Delpit „Meg-bánás“ és Tompa a „Haldokló mellett“ cz. költeménye. Delpit epi-cus, Tompa lyricus alakban írta költeményét; de Delpit is egy gyón-

tató atya ajkára adja egy megrendítő esemény elbeszélését, tehát incognitó maga beszél; Tompa az igaz lyra körében marad, de azért szintén elbeszél. S minő ellentét! Tompa a protestáns pap, az egyéni vallás rejtett kételyeit érinti meg és midőn a kétkedés örvényéből egy lelket saját hívő szívének kockázatával annyira partra segít, hogy a vallásból gúnyt, az erkölcsiségből satiricus játékot üzött haldokló, ki e szóra: „Higyj!” azt felelte: „Nem tudok”, mégis érdekelve kéri:

„Tanits meg rá: mikép' kell hinni?” Maga is megtántorul és midőn az ő haldoklója „Nem — nem megyek!” irtóztató nyögés mellett behunyja szemét, kimerülten rogy egy székbe s elméjére „sok nagy gondolat toltul”:

„Élet s halál . . . lélek s test . . . öntudat
Meg nem haló, fulánk os férgel . . .“

Ime a protestáns hit erős fényének erős árnya! Nem egy kegyelemosztó egyház büszke hatalmával, feltáruuló mennyével győzi le a kételet, hanem a benső hit tusáiban maga is részt veszen, meggyőződik, miközben meggyőz. Az egyéniség körébe hatol be, e körben marad. A hamvai lelkész egyszerű, szelid világában a kedély hite szintén probára tétetik; a világhoz ragaszkodó, az egyéni önzés bálványának áldozó emberek által: ő megrendül, de csak a részvét miatt, kételet igaz, mert egészen emberi. E hitetlenség vagy euphemisticus kifejezéssel az Ész istenének emejt oltár előtti hódolat, a positiv egyház romjain emelt oly cultus, mely isteneket tör szét, mint a hogy Delpit elnevezte azon könyvét, melyből a kérdés alatti költeményt lefordítottam: „Les Dieux qu'on brise” (a széttört Istenek), hazája Páris; társadalma a commune, hivei a hitetlenek, papja a petroleur, reménye az egy színvonalra emelt, vagy még inkább sülyesztett testvériség. A művelt világ megborzadt ama borzasztó tragoediától, melynek jeligéül szolgálhatott minden fattyu tragoediájának, s így Borics tragoediájának is jelszava: „Hitte, hogy joga van.” A műveltség szent hagyományait rendre dobták az égő Páris lángjaiba és pedig a haza oly pillanatában, midőn a gyűlölségnek kezét kell szoritnia, a politikai elvharcznak el kell simulnia, midőn a közszenvedésben minden szívének egybe kell fornua, midőn az invasio hadgyűrűje összeszorítá Franciaország szívet: Párist. Ekkor az elv nevében folyt a testvérgyilkolás, az eszme nevében folyt a nemzet megalázása. Egy ily daemonicus láztól lett megkapatva az a szegény haldokló, ki Delpit papjának áldó kezét visszautasítja; mert:

„— a pártviszály borát izlelé meg,
Melytől a ki ittas, örült álmok rabja,
S imetten átokra nyilik csupán ajka.“

Szegény anyját mellőzte, vérig bántotta. Mikor iszonyu bűnei után végre börtönbe kerül, utóléri sorsa, környékezi a halál árnyéka, ekkor érkezik a jó anya által küldött falusi pap, hogy gyermekkoráért ártatlan emléket földídjék e megfásult, megrögzött lélekben, hogy a jó anya egyetlen óhajtsanak eleget tegyen: ha már testét nem lehet, mentse meg lelkét.

A drámai dialog erős Tompánál, mélyebb Delpitnél. Hiszen nála a háttérben mintha látnók az égő Louvret és az „Igazság palotájá“-t lángokban. S e lángok világot a nép-dühnek és a mámor orgiájának szennyes odvaira vetnek, A nép-Nero orgiái ezek, melyek még várják festőjüket. A megoldásnál a franczia nem tagadja meg magát. A megrögzött gonosztevő a gyermekkor légkörébe száll, ott felmelegszik. A hazafias pap lelkéből átröppent sugár fellobbantja újra a hazaszeretetnek, emberiségnek, családnak, hitnek és reménynek az egyéni élet romjai alá temetett eszméjét. Ez élet összetört, de a lélek mentve lett. A pap betölté magasztos hivatását. Az önvád, a való megbánás hangján mintegy jóslatszerű szavakat mond a szegény rab. Kijelenti, hogy a haza gyászának azok okai:

„Kiknek örjögése szent törvényt taposott:
Égi, földi törvényt, melyek együtt vesznek,
Törvény megvetésért pusztul el a nemzet.“

Delpit papja, mint Tompa, mély gondolatokba merül, de nem tépik az: „öntudat meg nem haló, fulánkos férgei.“ E pap diadalmat ül és azon szavakban, miket a haldokló mondott, mintegy az idvezült lélek kijelentését keresi:

„Tán szeme az örök, az isteni fényben
Füldött, míg érinté a halálnak árnya,
És a menny kapuja lőn neki föltárva.“

Tompa hitetlenje az utolsó perczben is türelmetlen, pedig meg vagy on irva: „Tűrőké a mennyeknek országa.“ Utolsó szavai is ezek: „Nem — nem megyek!“ A Delpit communardjának utolsó szavai:

„— azért, a mit tett, kiki vezekeljen!“

a valódi megbánás hangjai. Így van ez jól. Ezáltal hagyja Delpit lelkünkben az epicus nyugalom benyomását. Tompa lelkünkbe szállítja a lyrai forrongás meleg áramlatát. Mindkét költemény értékes, igazi gyöngy; de a Delpit-é hazafias tett. Tompa magunkba mélyeszt és nem tud megnyugtatni; Delpit az emberiség jövőjére nyit kilátást s e végtelen láthatár fölemel, megragad.

A két költemény jellemzi a két világnézet kételyét. A katolikus egyház hatalma felhívja a fellázadást e hatalom ellen, a protestans egyház szabadsága megengedi a fellázadást önmagunk ellen. Mindkét küzdelem hasonlít Jákob fentemlitett küzdelméhez az angyallal: a kételkedő legyőzötve érzi magát. Az egyik hitetlenség a reménytelen halál sivár küzdelmére, a másik hitetlenség a reménytelen halál sivár romjaira enged kilátást. De álljon itt a mondottak illusztrálására Delpit költeménye. A megszünt „Magyarország és Nagyvilág“-ban közöltem volt ugyan, de megérdemi, hogy a fennebbiekkel kapcsolatban egész terjedelmében közöltessék, hogy annál szélesebb körben legyen ismeretes. A művelt olvasó a Tompáét bizonyára ismeri, vagy ha ez igénytelen sorok után megismerni kívánja, könnyen megszerezheti.

A megbánás.

DELPIT ALBERT KÖLTEMÉNYE.

I.

Akkor ez esetet sok lap elmesélte.
 Ez embernek szörnyű, rémitő volt vétke.
 Mig a szentségtörő lázadásniak bűne
 Párist egy új ostrom iszonyába űzte,
 Három vitézt lőtt le . . . s keze sem reszketett,
 S aztán látták, mint víz gyújtó szövétneket;
 Házakat rabol ki, templomokat perzsel,
 Zsivány lett és mégis érdekelt ez ember,
 Mert, a hol pap valék, falunkban élt anyja.
 Szegény nő! Rosz fiát hányszor elsiratta,
 Ki bőszt volt iránta, husz éves korába'
 Anyai hatalmát szilajul lerázta.
 Párisba ment, édes otthonát elhagyván,
 Munka helyett dőzsölt puha kéjek karján.
 Esze volt, hát anyja segélylyel ellátta,
 Martalékul esett kis vagyonya háza,
 Csakhogy tanulhasson; hejh! de a rosz gyermek,
 Tanulatlan fővel nőtt fel sihedernek.

Páris! . . . te tüzhelye ádáz gyűlölségnek, —
 Benned a pártviszály borát izlelé meg,
 Melytől, a ki ittas, örült álmok rabja,
 S imetten átokra nyilik csupán ajka.

Tizenhat év telt el s nem irt az anyjának,
 Kit nem kerestek fel, csak a sölét árnyak.
 Férjének özvegye, fia vesztes anyja
 Azt halva, ezt élve, mindkettőt siratja.
 Egy napon, a mint az áldozást elvégzem,
 Egy asszony vár otthon, ezt jelentik nékem
 Talpig borult gyászba, szemén könnyek, fátyla,
 Földre rogyva térdel, jöttömet így várja.

Tüstént haza mentem, felnyitván az ajtót,
 Őt láttam. Bús arczán könnye még patakozott,
 Húzva azon végig fájdalom-borozdát,
 Mely elmondja búját, sejteti gyászsorsát,
 Reszkető kezével könnyét letörölte:
 Elfogódva, némán álltam meg előtte;
 Sejtém, miért tört meg a bú terhe alatt.
 Így szól: „meg fog halni, elvesztem fiamat!“
 És, hogy nem feleltem, folytatá: „Értse meg,
 Elrabolják tőlem, drága gyermekemet;
 Halálra ítéltek, többé nem láthatom!“
 S halkabban folytatá: „hejh! fájdalmas nagyon,
 Mit róla olvastam; fejét bünre adta,
 Kezét fölemelte katonára, papra;
 Őlt, gyújtott, — valóban mind iszonyu büntett! —
 Nem akarok többet szólni arról, mit tett;
 Nem ez az én tisztem; és ez halál nekem!...
 Tudja-e, mi gyötri legjobban a lelkem?
 Az, hogy az én fiam, az az elítélt rab,
 Vigasztalan haljon, ne imádkozzék pap
 Érette s az égre átkot mondjon ajka;
 Miket mondhat, megól annak gondolatja!“

Aztán pihent kissé:

„Oh reményem nincsen,

Hogy fiannak éltét többé már megmentsem;
 Mentsem hát meg lelkét: ne tagadja ezt meg!
 Én, a szegény anyja, itten ezért esdek.
 A nagy ég nevében, könyörüljön rajtam,
 Tenger búmnak felét, hagyja, hogy átadjam!“
 „Mit tehetek?“

„— Menjen; értesse meg véle:
 Feloldhatja még az irgalom igéje.
 Ő, a ki nem ismert bűnbánatot eddig,
 — Szent atyám — megtérhet, ha hittel vezetlik,
 Ön előtt, kit ismert, mint ártatlan gyermek,
 E z e m l é k találja csak őt védtelenek,
 Tán kitárja szívét, mely megromlott, beteg...“
 — „Egy lélek üdvéről van szó, tehát megyek.“

II.

Éj volt. A fogházba beléptem. Bizony, ha
 Utközben e dolgot meggondoltam volna,
 Kegyelem munkáját meg sem is kísértem;
 Mintha a jó Isten azt, ki szerencsétlen,
 Elhagyná!

Beléptem.

Kicsiny szűk szobácska
 Fogadott, honnét a kisdéd ablak rácsa
 A borongó égre szűk kilátást engedte.
 Az elítélt szunyadt. A neszre fölrezzent.
 Ágya szélén ott ült, néma dacz az arczán,
 Embernek csak árnya, oly halotti halvány.
 Feszületet tarték nyugodtan elébe.

„Fiam, jövék — sugtam — az Isten nevébe!“
 Nem felelt. De dűhtől reszketett a teste.
 Vissza nem riadva, lelkem el nem vesztve
 A kis fakeresztet föltartám előtte.
 Néma volt.

Mióta sinylik e börtönbe,
 Ő, az álmok rabja, most látta e szent jelt,
 Mely hirdet irgalmat, békét és kegyelmet.
 Újra szólék:

„jöttem az Isten nevébe!“
 Ekkor fölkelte, így szólta, szemeimbe nézve:
 „— Ugy-e, hogy kegyelmet akar hozni nékem?
 Hiszen immár késő, közel van a végem.
 Minek a kegyelem?! Tartsa meg; távozzék!
 Homlokán kiült már a halál verejték,
 De rá fényt, világot a gyűlölség vetett;

Iszonyu volt az, mit ez ember szenvedett.
 Mozdulatlan arczczal, nyugodtan szemléltem,
 Szeme vadul égett gyűlölet tüzében.
 Egyszer csak felismer: mert, ki érzéketlen
 Volt eddig, nyugodt lőn. Mélyen rá figyeltem.
 A harag villáma lázas szemeiben
 Nem lobog már többé . . . kialszik . . . elpihen.
 Ekkor én harmadszor, hogy hassak rá jobban,
 Mutatom keresztet, melyre most nyugodtan
 Vetette rá szemét, én tartván elébe
 Mondám: „Fiam, jövék az Isten nevébe!”

Felém jó támolygva, mintha részeg volna.

— „Köszönöm, — susogá — köszönöm, oh mondja.
 Él-e anyám? Oh jaj! tisztelendő atya
 Szegénynek mért voltam elfajult magzatja?
 Sokat sirt miattam, sokat szenvedt értem;
 Önnek, ki olyan jó, meggyóonom e vétkem.
 Ugy-e azért jött, hogy meghalni tanítva?
 Hagyjon hát magamra, kint halmoz a kinra!
 Nem hiszek én többé oktalan mesékbe’,
 Istennek, királynak, hazának már vége!
 Hagyjon el; fejemet tevém a kockára;
 Játszottam, vesztettem és fizetek már ma.
 Mért érezem ép’ most, mit tehettem volna;
 Hogyha bár csalódtam, ez nem az ön dolga.
 Mi haszna még gyónnom, feloldozást nyernem?
 Nincs közöm Istenhez, semmihez . . . Hát menjen!

— Gyermekem

— Gyermek!

— Mind az, a ki szenved!

Haldoklónak adni lelki segedelmet,
 Az irgalmas Istent hirdetni: ez tiszttem.
 — Ha Isten e m b e r lett, ugy irgalom nincsen!
 — Szegény boldogtalan!

— A vádlevél vádol

(Lajstromot készítvén bűnöm halmazából)
 Hogy öltem, gyujtottam, loptam és raboltam
 Iszonyut műveltem; haljak meg hát . . . jól van! —
 Tompa szenvedése elhal a hörgésbe’.

„-- Az új elv, az új tan szólott e beszédbe,
 Mondám én — „gyermekem, eljött ön Párisba,
 A mely ez esztelen elvekre tanítja.
 Isten! de hát van-e haza! Üres beszéd!
 Nagy szavak, melyek az ember szívét, eszét
 Lánggra gyújtják, ha bár álmában is zengnek;
 Mit tart az új erkölcs drágának és szentnek!
 Káromolni tud csak, kétkedni mindenben,
 S legelőbb magában az, a ki hitetlen.
 A mi szent, gyűlölni, megvetni tudjátok;
 Oh! hogy e hazát is sujtja ez az átok!
 Szívetek mélyében, gyűlölet leplében
 Szép tanotok eddig rejtve vala mélyen.
 Midőn a harcz tombolt, az ellenség árja
 Duló hatalommal tört szegény hazánkra,
 Ki hullt el köztetek, mint a hősök régen,
 Midőn, mint Pompeius a földet kétségben
 Kardjával ütötte, hogy abból éleszsen
 Új légiót, mi is oly kétség'eseten
 Aggódtunk, vergődtünk; látni véltük immár
 Hogy iszonyu csapás fejünk felé mint száll
 Átkos madárképen, hogy reánk lecsapjon:
 A hősök nyomában ki állt ott a harczon?
 Közkatoná, vezér, ki hullatá vérét,
 A végpillanatban szívében őrzé még
 Isten szerelmével a haza-szerelmet!“
 Lihegve figyelt rám; egy pár percnyi csend lett.

— Frankhon! mi az nekem? Igazán bevallom
 Fuvalma hő csókját soh'sem érzé arczom.
 Mert hiszen feledni tanultam régóta.
 Gyakran jut eszembe beszédjök, mióta
 A nagy rejtély előtt a szívem megrezen,
 És benne örvénylik a nagy ismeretlen!
 Elgondolom: oh ha elvesztünk mindnyájan,
 És e hon elveszett szörnyü nyomorában,
 Azért volt, mert kiki nem tevé meg tisztét.
 Hogy ne legyünk gyávák, legyünk hősök ismét?
 Legyünk jó polgárok: ez az erény magva,
 De mindnyájunk szíve meg vagyon rohadva.
 Hitvány semmisségben hagyjon hát elveszennem,

Későn érkezett már, hogy megváltsa lelkem.
 Az ég megvetésre méltatna csak engem,
 Már semmit sem érek; oh, atyám, hát menjen!
 „Fiam — mondám — hosszú az Úrnak türelme;
 Ha keményen sújtolt, méltó valál erre.
 Meg leszel büntetve; de a végső perczbe'
 Hidd, hogy felemel még végtelen kegyelme:
 Gyónj meg és az Isten megbocsát!“ A hajnal
 Térdelve találta bűnbánatos arczczal;
 És a mikor fölkelte kezemet megfogva

„Figyeljen, — szól — otthon hogy ha majd elmondja,
 Hogy én bűnbánókép' haltam vezekelve,
 Mondja el, oh atyám, mondja el nevembe',
 Őket az ellenség fölgyujtá, kirablá,
 Az idegen mindent félig teve rommá,
 Ők várják, hogy eljön még a bosszu napja;
 De hogyha hazánknak szive megszakadna,
 Mondja meg, hogy oka én vagyok és azok,
 Kiknek őrzöngése szent törvényt taposott:
 Égi, földi törvényt, melyek együtt vesznek,
 Törvény megvetésért pusztul el a nemzet!
 Pusztuló népeknek ez az igaz leczke,
 Fenmarad, ha jobb lesz, s meggyógyul a lelke,
 Éltem, bűnhődésem senki se' feledje:
 Öltem és életemmel lakolok érette,
 Nem a mint mi tettünk, tegyenek másképpen,
 Hogy hazát feledtem, ez vala fővétkem;
 E szörnyü napokban kikerülhetetlen,
 Hogy azért, a mit tett, kiki vezekeljen!“

 És az Úrban halt meg.

De a miket monda

E szegény rajongó nékem haldokolva,
 Keserü igazság vagyon abban, érzem:
 Tán szeme az örök, az isteni fényben
 Fürdött, mig érinté a halálnak árnya,
 És a menny kapuja lón neki feltárva!

HEGEDÜS ISTVÁN.

UNITÁRIUS EGYHÁZ ÉS KÖZIGAZGATÁS.

Minden társulatnak tevékenysége első sorban a közigazgatásában kell, hogy mutatkozzék. A közigazgatás minemüségéből mindig következtethetni a társulat tevékenységére és mondhatjuk egyszersmind életrealóságára. Az éppen oly nagy szerepet játszik a társulatok életében, mint maguk a törvények, melyek azokat irányozzák. Sőt egy jól kormányzott társulat, ha mindjárt törvényei nem kielégítőek is, többet ér, mint egy rosszul kormányzott, legyenek ennek bár oly szépséges törvényei, mint akár egy Platoi, idealis köz-társaságnak. A törvények, melyek szerint a kormányzás történik, ugyszólva az esz me; maga a kormányzás, az igazgatás a tett, a kivitel. Az előbbi az utóbbi nélkül csak irott malaszt. Államra vagy bármely más társulatra mindkettő egyaránt fontos és szükséges, mert a kettő együtt eredményezi életét. A hol jó törvények vannak és jó kormányzás, ott a társulat él és virágzik s hathatósan munkál céljai megvalósítására; ellenkezőleg csak teng s képe nem sokat ígér.

Már most az unitárius egyházat véve fel, úgy hisszük, teljesen a dologra beszélünk, a midőn azt állitjuk, hogy annak törvényei — minndamellet is, hogy kívánni valót hagyhatnak fenn egy vagy más tekintetben, hasonlíthatlanul jobbak, mint kormányzása a gyülekezetekben és egyházkörökben. Ha egyházi életünkben csupán a központi kormány működését kellene tekintetbe vennünk, arról a legjobbat következtethetnők közügyeink intézésére. Ámde egyházi szervezetünknek más részei is vannak, s mint minden protestans egyházban, úgy nálunk is az egyházi közélet kiinduló pontja és alapja: a gyülekezet s ennek önmaga által alkotott hatósága. És itt napról-napra oly jelenségekkel kell találkozoznunk, melyek egyenes arculcsapásai a jól kormányzás legelemibb fogalmainak is. Az ember meg kell hogy botránkozzék különösen azokon az eljárásokon, melyekkel némely ekkléziában a közvagyonot oly lelkiismeretlenül kezelik, s jövedelme hovafordításánál éppen azokat a célokat rövidítik meg, melyekre az rendeltetve van. Nem egy esetet tudunk arra, hogy az ekkléziának nevelésügyi és más vitalis érdekei szenvedtek hátrányt ily eljárások miatt. És mintha csak a tegnapi történt volna, oly élénk emlékezetünkben van egyik ekkléziánk templomépítési ügye. Az

ekklézsia egyszerre több ezer forintot kapván be jövedelmül, valamelyik közügyszerető, jógondolkozásu tagja indítványára elhatározta, hogy az öszszeggel régi, szükké vált temploma helyett a gyülekezet nagyságának megfelelő, szép új templomot épít. Hanem bizony a hivek nemsokára meggondolkoztak s utánnok vagy inkább velük ment a kebli tanács is, és a templomépitési pénz nagyobb részét egy újabb gyűlés határozatával egymás közt kiosztották j ó t é k o n y kölcsönre.

A gyülekezetek közigazgatása ugy nálunk, mint más protestans egyházaknál sohasem állott valami jó hirben; hanem ma már, midőn a vallás-erkölcsi társulatoknak nemcsak az elődöktől nyert örökséget kell fentartani, vagy esetleg a helyébe újat állítani, hanem feladataik a haladó műveltséggel szemben nagy mértékben megszaporodtak s minden forrásaikat igénylik — az ily rendetlen állapotokat tovább tünni nem lehet. Azok szégyenfolt az egyház testén, melyet le kell mosni, bélyeg homlokán, melyet le kell törölni. És pedig maguknak a gyülekezeteknek!

Jól ismerjük mi azokat az okokat, a honnan e rendetlen állapotok származnak. S ismerjük főleg azt a sajtáságos nézetet, mely némely ekklézsziában az ekklézsia tulajdonára nézve uralkodik. Sok helyt az ekklézsia vagyontát mintegy a magukénak tekintik a hivek, melyet ha nem is oszthatnak fel, de hiszik, hogy ahoz is joguk volna s előnyös, csaknem ingyen használatához bizonyosan és kizárólag. Ez egy régi előítélet, mely már eléggé túlélte magát, de a melyhez nem egy helyen most is következetesen ragaszkodnak. S ez nekünk, ha nem is mindent, de sokat megmagyaráz; meg a presbyteriumok költséges üléseit, meg még az olyan kiadásokat is, melyek különben megmagyarázhatlanok, meg a vagyonkezelésben a rendtelenségeket s az ekklézsziáktól vett szertelen nagy kölcsönöket. De a hiveknek meg kell már egyszer érteni azt, hogy az ekklézsziái közvagyont ugyan az övék, de nem egyenként, hanem öszszesen véve, mint ekklézsziáié; s hogy annak nem az a rendeltetése, hogy egyesek céljainak szolgáljon, hanem az egyesek közcéljainak; hogy egy néhány tag világi érdekét mozdítsa elő, hanem minden ekklézsziái tag javát, boldogítását amaz intézmények fentartása által, melyek legszentebb érdekeiknek: vallási és tudománybeli művelődésüknek szolgálnak. A protestans gyülekezeteknek nem azért adatott akkora szabadság az önkormányzatra, hogy azzal vissza-, hanem hogy vele éljenek. Ezt meg kellene fontolni az ekklézsziákban azoknak, a kiket illet, s azoknak is, a kiket közetlenül nem illet. Ügyelniök kellene a presbyterium öszszeállításánál. Józanabb gondolkozásu és önzetlen

keblü tagokban nem szenvednek hiányt. A kebli tanácsot a gyülekezet valódi presbytereiből — az észben és tapasztalatban jelesebbekből — kellene összeállítani, s nem pedig oly elemekből, melyek maguk is a rendetlenséget portálják. A művelt uri osztálynak nem kellene magát távol tartania az ekklézsia közügyeitől. Használja mindenki a jogot, mely a gyülekezetben neki adatott, a köz javára, gyakoroljon befolyást a törvényeknek tiszteletben tartásával és tartásával a jó közigazgatásra, hogy így összes ekklézsiáinkban, mint már az több helyt példányszerűleg történik, minde nek é k e s e n é s szép renddel folyjanak.

Az egyházköri hatóságokra térve át, sajnosan kell ott is nem egy egyházkörben oly dolgokat látnunk, melyeket semmiképpen sem tudunk egy jó közigazgatás rendszerével összeférkőztetni. A gyülekezetek kebli hatóságai után kétségtelen az egyházköri hatóságok azok, mint közvetlen felügyelő hatalom, melyektől az egyházi közigazgatásra nézve a legtöbb függ. A felügyeletet gyakorolni gyakorolják, a vizsgálatokat évenként megtartják, s a jelentéseket a központi hatósághoz felterjesztik. De a régi hibák újra, meg újra ismétlődnek. Eltekintve egyebektől, a kepemegváltásra való magtárakra s a pénzek kezelésére ezelőtt évekkel egyetemlegesen megállított szabályokat és rendeleteket némely egyházkörben még maig se érvényesítették. Az ekklézsiáknak szép vagyona van a kimutatásokban feltüntetve. De ha arról lenne szó, hogy a pénzvagyont egyszerre alkalmazásba kell venni valamely célra, a kellő biztosítások hiánya miatt aligha nem abban a meglepetésben részesülnénk, hogy ekklézsiáink vagyoni állása tényleg felényi sem, mint a hogy a papiroson áll.

Nekünk úgy tetszik, hogy egyházköri hatóságaink eljárásában több a ceremoniale, mint a közigazgatás. Szükség van arra is, de mi a másikkal együtt akarjuk — a jó szertartást jó ügytartással. Ezt kívánja az egyház érdeke s ezt kell egyedül irányadóul tekinteni.

És az egyház érdeke még ennél többet is kíván.

A vizsgálószékek eljárásukat bizonyos előírt szabályok szerint végzik, — az ugynevezett canonicus kérdések szerint. Számbaveszik az ekklézsia ügyeit, vagyoni állapotát. Ezt teszik évről-évre. De e számbavételnek, kérdjük, van-e összeköttetése az előbbi évekkel, a jelennek a multtal? vesznek-e maguknak fáradságot, hogy összehasonlítsák az az évi állást a mult évekéivel bár egy tizedre visszamenőleg, hogy kitűnjék, hogy az ekklézsia vagyonban, szerzeményben eléfelé halad-e, vagy pedig hátra megy? vesznek-e maguknak fáradságot arra, hogy több esztendő adatai alapján tájékozást szerez-

zenek az iskoláztatásról, hogy vajjon a hitközségben a művelődés terjedőben van-e, vagy pedig csak oly állapotban, hogy most is csak alig egy pár kerül ki olyan, kikből később a községben irástudó lesz? szereznek-e meggyőződést az eklézsia létszámának emelkedéséről, avagy csak megalégesznek egyszerű bejelentésével az az évi létszámnak? És teszik-e ugyanazt minden eklézsiában? És aztán a körbeli összes eklézsiák összehasonlító áttekintéséből születik-e tanácsukban eredményül valamely újabb eszme, mely az eklézsiák földjét megtermékenyítse, valamely életrevaló terv, mely anyagi és szellemi fejlődésüknek új utat nyisson, jobb módokat jelöljön?

Nem szakadozott, összefüggésnélküli s lanya munka, hanem öntudatosan vezetett erős közigazgatás az, mit az egyház érdeke kíván.

A viszonyokat sokkal jobban ismerjük, mintsem hogy ne tudnók, hogy az illető köri hatóságoknak sok akadálylyal kell küzdeniök; azt sem tévesztjük szem elől, hogy éppen, mint egyházi emberek a szigorral szeretetet, humanitást kell hogy eljárásukban párosítsanak: de minden körülményt számba véve is, nem jogosulatlan a várakozás hathatósbabb működésük iránt, annál inkább nem, mert ilynemű működés jeleivel találkozhatni egy két egyházkörben s mert mi ily működéstől a többek közt oly égető kérdésnek is a megoldását várjuk, mint a belső emberek fizetésének czélszerűbb rendezése és fölemelése.

Munkával kétségtelenül többlet jár. De mely hivatás az, mely ma nem kétszerte több munkát kíván, mint korábban. Mindenféle fokozott tevékenység; a közélet minden terén gyorsított munkásság. Időt és munkát kimélni nem szabad, mert egyházunknak fejlődni, haladni kell.

Dolgozzunk mi g n a p p a l v a n !

Sz.

PÁRISI LEVÉL.

Páris, 1885. márt.

(A párisi facultas tanárai és hallgatói által alkotott theologiai társulat megújítása alkalmával mondott beszéd. — A Saint-Simon-kör. — Ismét a vallásos felolvasások. — A halottak: About Edmund.)

Szerkesztő ur!

A párisi papok által alkotott theologiai társulaton kívül, melyről már többször beszéltem, van még egy hasonló nevű társulat s a mely körülbelől ugyanazon tárgyakkal foglalkozik, de a mely semmi viszonyban sincs amazzal. Azt a társulatot, melyről most szólok, kizárólag a facultas tanulói és tanárai alkotják. Üléseit a facultas egyik termében tartják. Az ülések nem lehetnek nyilvánosak. Azt állítják, hogy jó dolgot művelnek ottan, a mely nagy becsületére válik a kar tanárainak és hallgatóinak. Minden évben a társaság munkálkodásának megkezdésekor valamelyik tanár beszédet tart, mely az egyetemi év megkezdéseül szolgál. Mindenféle kérdést szoktak a beszédekben tárgyalni, de mindig olyat, a mely a papjelöltek jövődő papi pályájokra vonatkozik. Ez évben Sabatier tanár tartotta a szokásos beszédet. Czimül ezt vette: A demokratia és a pap. Ez a tárgy mindenütt időszerű lenne, de leginkább az Franciaországban, hol a társadalmi fejlődés határozottabb, mint bármely más európai országban, hol azok a tanácsok, a melyeket a tanárok a hallgatóknak adnak, mindig napi kérdések. A beszédnek, melyet a tanárok kitűnőnek találtak, igen méltán, s a mely a hallgatókra nagy hatást gyakorolt, a tartalma rövidben a következő:

Azok a veszélyek, melyek a papi hivatalt fenyegetik, éppen a demokratia győzelméből származnak; a demokratia haladása meg rázza és aláassa a mult idők dolgait s a társadalom színét egészen megújítja. . . . Azok, a kik korunk fontos volta felől illúsióban vannak, hogy felvilágosodjanak, hallgassák meg csak mások beszédeit, vagy jobban mondva, kísérik figyelemmel azt a magatartást, melyet néhány év óta a politikai társadalom a vallással és mindennel, a mi erre vonatkozik, tanusít, a mely valóságos öntudatos ellenségeskedés, s a mely a szükséges segedelem megtagadásában mindinkább nyilvánul. A szükséges pénz, ha az államnál nincs meg, kétségkívül meg fog találtatni valahol; de a conflictusnak mélyebben fekszenek a gyökerei s messzébbre céloz. Franciaországban a vallás, a helyett hogy a lélek dispositioja maradjon, társadalmi intézménynek tekintetik, melynek látható feje a pápa, hivatalnokai a papság, harcosai a szerzetesek, chartája a dogmában, törvénye az egyház határozatai-

ban van, rendőrsége a fegyelemben és a gyónásban. Az egyház a politikai világban a természetfeletti világ képét viseli, melynek nevében a természetes törvényeket elnyomni akarja. Mindenütt azt látjuk, hogy a nép meg akar szabadulni ettől a természetfeletti törvénytől, ettől a zsarnokságtól; és hogy megállítsa a természetes törvény uralmát, melynek pedig a köztársaság felel meg. De akár akarjuk, akár nem, a demokratia, mely nem bírja felfogni az árnyalatokat, a különböző egyházakat solidaritásban tekinti.

Mi nem üzünk politikát, miként a katolikus egyház, de midőn közeledünk, a demokratia azonnal észreveszi, hogy nálunk van egy bánthatatlan tér, a lelkiismeret, a mely mindenek felett áll és mindent megítél; mi éppen oly kevésbé hisszük a nép-, mint a pápa csalhatatlanságát, és éppen ezért nem igen szeret minket a katolikus demokratia, mindenekfelett pedig a socialis demokratia. Pedig ne ringassuk magunkat illúsióba, a socialismus a logikai határ, hová a demokratia eljut. Képzlődésében csalódik, s csalódásaiért megtámadja a bourgeoisit, részéről mindenkit, a ki nem izmaival dolgozik, a bourgeoisihoz tartozónak tekint; ez a materialista demokratia a papot bourgeoisnak tartja; minden tekintetben a népnél valami fensőbbet képvisel, és ezt elegendő oknak tartják arra, hogy a nép képviselői ellene roszakaratot tanúsítsanak s ezt éreztessék is vele.

Meg kell-e ezért ijednünk, kétségbe kell-e esnünk? Csak oly ember hiheti, hogy az evangéliumi papság ügye el van veszve, a ki nek nincs hite, nincs hivatása. Mi mások vagyunk, mint a hivatalnokok. Hadd fosszák meg a papot külső előnyeitől, megmarad eredeti ereje — isteni rendeltetése, mely elhívja és fentartja. A papságnak nemcsak Istenben van támpontja; létezésének sokkal láthatóbb, sokkal közelebb fekvő oka van az emberiség nyomorúságaiban; vagy más szóval, Istennek szava szól lelkiismeretünkhez embertársaink szükségeinek és szenvedéseinek hangjában. Ebből kitűnik az a különbség, mely az evangélium szerint való papságot a clericalis hierarchiától elválasztja; emez a külső tekintély természetfeletti elvére támaszkodik; amaz belső hivatásából meríti erejét. A papnak csak az az előnye van, hogy felvilágosodottabb, érelyesebb, szabadabb s több benne a szeretet. Ha a pap nem sokat számíthat a demokratia kegyére, annál többet számíthat annak szükségeire, nyomoraira és megpróbáltatásaira. Ha valaki meg akarná semmisíteni a pap munkálkodásának terét, el kellene törülnie a tévedést és a szenvedést. Talán azt állithatnók, hogy a pap missiója soha sem volt nagyobb, szükségesebb, mint a demokrátiában. Hogy ezt átláthassuk, csak tanulmányoznunk kell azt az állapotot, melynek megteremtését maga a demokratia megkezdette. Ha a dolgok mélyére hatolunk, a társadalmi problémának a demokratia szerént való megoldásában egy félelmetes, politikailag megoldhatlan ellentétre találunk, a szabadság ellentétére, mely nélkül nincs előhaladás, és az egyenlőség ellentétére, mely nélkül nem képzelhetünk igazságot. Bármely oldalra hajlik is a demokratia, álmódosításában

csalódni fog. Ha a szabadsághoz fordul, ha a népek és saját tagjai közt való concurrentiát szervezi, eléáll az életért való küzdelem minden bajaival és pusztításával. Az életért való e harcban ki szedi fel a sebesesülteket, ki nyújt kezét a legyőzötteknek, ki segíti a szegényeket, vigasztalja a megszorodottakat, ki nyújt örömet a nyomorultaknak, ha nem a pap? Vagy a szabadság helyett a demokracia az egyenlőséget akarja, a mire sajátlag hajlik és a mi benne kísért; ha azt hiszi, hogy a jóllétet egy egységes színvonal megállítása által eléri. Ha célja valósulna, az eszményi elveszne a közönséges utilitarismusban, miként az egyéni szabadság az állami socialismusban. Ekkor is nem a legméltóbb, legszebb szerepe van-e a papnak? Az evangelium szerint való pap mindig az egyéni lelkiismeret hőse volt és az is fog lenni. A socialismus ismét a hajlithatatlan papot fogja maga elélt találni. A meghódolt világban a pap lesz a szabadság embere; egy süljedett világban ő lesz az eszmény képviselője.

Minő feltételek közt teljesitheti a pap küldetését? Az első es elengedhetlen feltétel, hogy a pap ne ugy jelenjék meg a demokracia előtt, mint annak ellensége, hanem mint barát, a ki a népnek az igazság és boldogság után való nagy aspiratioja iránt valódi rokonszenvet érez. Ez a világért sem azt teszi, hogy a papnak a politikába kell magát vetni, hogy pártember legyen. A rokonszenv, melyet említettünk, az elnyomottak, a kizsákmányoltak, a nyomorultak iránt viseltető jóindulatban és szánalomban áll, mert ezeknek is joguk van az igazsághoz és szánalomhoz. A papnak szeretni kell a népet, a nép fájdalomainak az ő fájdalomának kell lenni; de e szeretet mellett is benne elég erősnek kell lennie, hogy a népet hibáztassa, mikor téved, s megdorgálja, mikor hibázik; a pap szolgálatot tesz a népnek, de nem lesz szolgájává.

A rokonszenv mellett a második feltétel, hogy a pap a népre hathasson, az erkölcsi tekintély. Az erkölcsi tekintély megszerzésének egyik kiválóbb módja, hogy a pap a hit mellé tudományt szerezzon. A nagy műveltség, a lélek szabadsága, a gondolkozás mérészsége, az a nemes büszkeség, hogy kortársaink legműveltebbjeinél se álljunk semmiben hátrább, hogy ne legyen ismeretlen előttünk bármely haladás, ne legyünk különbösek a felfedezések iránt, egy szóval az a szent ambitio, hogy „valódi emberek“ legyünk, a kiknek mindenütt joga van szólani s elég tehetsége van arra, hogy meghallgassák: ezek azok a dolgok, a melyekre az evangelium szerint való papnak mindig főgondot kell fordítani. Mikor valamely tudatlan, hitvány dicsekedve mondja: „nem szégyellem a Jézus evangeliumát“, elmosolyodunk. Mikor pedig Pascal, Schleiermacher vagy Newton, s hogy közéletünkéből vegyünk példát: egy Dumas, vagy Faraday vagy egy Würtz mondja, az meghat s gondolkodóba ejt.

A tudomány magára egyedül nem adja meg a tekintélyt, szükségés a jellem, a vallásos és erkölcsi élet, a szilárd magatartás, a sziv tisztasága. Az erkölcsi tekintély az egész életet illeti.

Végül van még egy legfőbb és utolsó feltétel: a rokonérzetet.

Az erkölcsi tekintélyt párosítnunk kell az önzéstelenséggel, mely az áldozatkészségben nyer kifejezést. A papnak oda kell adni magát azokért, kiket Isten reá bízott, minden számítás, minden fentartás nélkül, ebben találja nemcsak kötelességét, hanem örömét és jutalmát is. Ez a pap igazi hivatása és e hivatás sohasem volt annyira szükséges, mint ebben az új világban, mely körülöttünk keletkezik és szervezkedik.

Ilyen volt Sabatier ur beszéde; ismertetésemben, a mennyiben lehetett, magának az irónak kifejezéseit használtam. Azt állítom tehát, hogy annak helyes értelmét adtam. Ha a szokottnál hosszasan nem foglalkoztam vele, azért történt, mert e beszédet mindenki kitünőnek találta s valójában az is. Továbbá, mert papnövendékek előtt mondatott el, oly leendő papok előtt, kiknek nagy szükségök van a bátorításra, midőn egy éppen nem mosolygó jövő előtt állanak.

— Nem tudom, vajjon a hírlapokból megtudta-e ön, hogy Párisban van egy kör, melyet Saint-Simon körnek neveznek. Mindenesetre ez a kör, a melynek helyisége Saint-Germain boulevardon van, néhány év óta létezik. Tagjai, a kik éppen nem valami jött-ment emberek, a tudomány, bölcsелеm, történelem és költészet kitünőségei. Többek közt felemlitem Renan, Jules Simon, de Lesseps, Cherbuilez és Jean Aicard urakat, hogy mind csak az Institut tagjait vegyem. Ennek a tudós és elmés társulatnak valamelyik tagja koronként meghívja társait, hogy hallgassanak meg valamely bölcselmi, történelmi vagy irodalmi felolvasást. Senki sem mulasztja el ezeket a légyottokat, melyek az értelmesség valóságos ünnepélyei és a nagy eszmék s szép nyelvészet barátai előtt valódi lakomák. Renan ural többször megtörtént, hogy szellemi élményeiből részeltette a Saint-Simon kör tagjait, s még nem felejtették el azt a szép felolvasását, a melyet a múlt évben a zsidóságról tartott.

Ezelőtt néhány nappal Jean Aicard költő állotta ki az ünnep költségeit: az énekek énekéről irt tanulmánya felolvasásával; ez a tanulmány bevezetés lesz a költeménynek versben általa való fordításához, mely jelenleg sajtó alatt van. Jean Aicard ur, ki a francia akadémia tagja, kedves és derék költő, kinek meleg, színezett versei szépen visszatükrözik Provencenak derült egét, mely alatt született. Mindenki olvasta kedves gyermek-dalait és más költeményeit. Nemcsak francia költeményei jelesek, hanem a Provence-költészetben is kitünő, melynek arany nyelvezetét nagyon hangzatosnak, kifejezésteljesnek tartják a kik értik; tehát teljesen minősült arra, hogy a héber költészet egyik remekét francia versekben lefordítsa. Meg kell említenem, hogy ennek az ősi költeménynek lelkesült bámulója s lefordítására nagy gondot fordított. Néhány töredéket olvasott fel fordításából, melyek kitünők arról, hogy a héber eszmék hívségesen vannak visszaadva francziában, s azáltal, hogy a héber költő által használt képek tiszteletben tartatnak, de a melyek a modern nyelvben még inkább kidomborodnak, s a versek zenészetű összhangjáért. Azonban jelenleg csak az előbeszédéről akarok pár szót írni. Aicard ur az énekek énekét a szerelmi dalok prototypusának tart-

ja. Szerinte az énekek éneke óda váltogatott hangra, a szerelmes ifju és a szerelmes leány hangjára írva. Ez a nézet különbözik a Renan urétól, a ki azt állítja, hogy az énekek éneke egy dráma, melynek a hőse Salamon és Sulamit; ezt a megjegyzést az ülés színén megtette Renan ur, a ki egyébiránt nagyon megdicsérte a költő verseit. Nehány kitételen, néhány hasonlaton sokáig fennakadtak az énekek énekének fordítói. Aicard ur mint költő azt hiszi, hogy ezen nehézségek közül többet elenyésztetett. Nem állithatnám, hogy ez egészen sikerült volna, egyet azonban felmutatok, a mely megengedhető. A hol a rókákról van említés, melyek a virágzó szőlőt pusztítják, Aicard ur azt mondja: „Provenceban, a hol sok szőlő van, tudjuk, hogy a rókák megeszik a szőlőtök rügyeit.“ Ki kell mondanom, hogy ez értelmezés kiválóan ellenkezik a Reuss urnak az énekek énekéről irt magyarázatával, a hol a kérdés alatti rókák éppen nem négylábu állatok.

Felolvasása után Aicard ur felkérte Renan urat, hogy dolgozatához némi magyarázatot írjon. Renan ur ugyanis némely részletes megjegyzéseket szőtt különben bőséges dicséretébe, melyet úgy végzett be: „Ön visszaadta nekünk a költeményt azon a tündöklő, hangzatos nyelven, melynek titkát ön bírja; részemről köszönöm, hogy megismertette velünk ezt az új fordítást, a mely szerintem örök dalnak marad, miként ön nevezte.“

Igy gyűlnek össze minden évben háromszor-négyszer a Saint-Simon kör tagjai ezekre a szellemi agapekra, hol szellemességökből, tanultságokból, elmés és kellemes ötleteikből bőségesen feltárlanak a nélkül, hogy készletöket kimeritenék. Az ember örvend, hogy azok között az idéetlen, néha illetlen körök közt, a melyektől ez a nagy város hemzseg, láthat egyet, mely ily ékes, határozott jelleme által kitűnik.

— Még egyszer beszélnem kell a vallásos felolvasásokról; azt mondhatjuk, hogy most a felolvasások szakában vagyunk, s hogy néhány hét múlva a kiállításokéba leszünk. A katolikus egyháznak minden évben megvannak böjti felolvasásai; két vagy három év óta a reformált egyház is megszokta, hogy neki is legyenek felolvasó predikátorai, ebben utánozván azt, a mi Genfben és Strassburgban régi idők óta történik. Ez az eljárás kitűnő. Megengedi ugyanis némely oly tárgy és kérdés tárgyalását, melyeket rendes predikációban ha nem is lehetetlen, de nagyon is kényes lenne tárgyalni, mivel ezekben, ha a vallásközség nagyobb részének használni akarnak, inkább épületes dolgokat kell előadni, mintsem vitákat és tudós magyarázatokat tárgyalni. A katolikus felolvasók éppen olyan jól átlátták ezt, mint mi, s az 1885. évi böjti prédikátorok távol állanak attól, a hol ezelőtt egy negyedszázalalal állottak. Tehát Perraud abbával foglalkozunk, kiről még tettem említést önének. Határozottan a kedvelt szónok az idén és megvan az a tehetsége, hogy a különböző templomokat, melyekben prédikál, megtöltse.

Perraud Károly abbé testvére az autoni püspöknek, Perraud Adolfnak, kit a francia akadémia a mult esztendőben választott tag-

jává; a testvérek mindketten szónokok. Perraud Károly abbé még fiatal ember, mert csak 54 éves. Nagyon tanult ember s jeles író; két szép munkája van, az egyiknek czime: „A martir Lengyelország“, a másiké: „Lengyelország jövője.“ Csak azt lehet sajnálni, hogy szónoki tehetségeit és dispositióit gyarló ügyre áldozza.

A Saint-Roche egyházban tartja Perraud abbé felolvasásait a bőjt folytatában. A férfiak számára tartott felolvasásának a czime volt: „A katholicismus és a szabadgondolkodás.“ Két hatalmaság áll szemben egymással, — mondá — miben áll mindeniknek erélye? A szabadgondolkodó ereje közé számítja a tudatlanságot; a szabadgondolkodó a kérdések nagyobb részét nem ismeri, s nagy vakmerőséggel ketté vágja; ereje továbbá a kevélység, a szabadgondolkodó azt hiszi, hogy sokkal felettök áll azoknak a naivoknak, a kik valamely dogmában hisznek, s mikor vagy egy papot lát, bátran reámondja: „Ez is egy hitvány!“ Szerinte — folytatja Perraud abbé — én, ki nektek beszélek, egy hitvány semmi vagyok s nincs jogom azt követelnem, hogy gondolkodom. Másik ereje a szabadgondolkodónak az erkölcsi fegyelem teljes hiánya. A szabadgondolkodó semmiben sem hiszen, szenvedélyeiket teljesen szabadokká teszik, s ezek hatalmas segítségei lesznek. Végül, ugy látszik, hogy a közhatóságok is pártolják napjainkban a szabadgondolkodást. É pontra nézve a szónok nem akarta teljesen kifejtetni gondolatát, a mint mondá, a büntető könyvtől való féltében. De ezek mellett a szabadgondolkodókban vannak több orvosolhatatlan gyengeségek, melyeket Perraud abbé három kategoriába soroz: a képtelenség, gyűlöletesség és neveltségesség. A képtelenség abban áll, hogy a szabadgondolkodó az ellentéteket egyeztetni akarja; a gyűlölködés abban, hogy a szabadgondolkodó semmit sem tisztel; a neveltségesség abban, hogy a szabadgondolkodó az irodalomból ki akarja törülni az Isten szót. Miután a szabadgondolkodásban ily alkotásbeli hibák vannak, biztosak lehetünk fölöle, végzi Perraud abbé. A következő felolvasásokban a katholicismus értékével és szerepével foglalkozott. Hasztalan ezzel foglalkoznunk; okoskodását már ismerjük.

Megjegyzésre méltó körülmény: csaknem abban az órában, a mikor Perraud abbé a szabadgondolkodásról szóló beszédét tartotta, a Saint-Roche templomban, ugyanakkor kezdették meg a protestanosok is felolvasásaikat az oratoire-utczai templomban, tisztelendő Schulz ur által csaknem éppen azon tárgyról tartott felolvasással. Ez azt bizonyítja, hogy a két különböző hitközség, a nélkül, hogy összebeszélt volna, megértette, hogy közös ellenséggel állanak szemben. A Schulz ur felolvasásának ez volt czime: „A materialismus bálványja.“ Egy óránál tovább tartotta a szónok lekötve hallgatói figyelmét, világos, meleg és hatásos előadásával.

Azt akarta talán igen is tudományosan bebizonyítani, hogy mennyire léha és esztelen a materialistáknak az az állítása, hogy magában az anyagban megtalálták létokát, életét és mozgását; mennyire csalfa az az állításuk, hogy csak az anyagot kell hinni és hogy

mindent ki lehet magyarázni a reflex mozgásból, a mint ők magukat kifejezik. Miután az anyag, a sensatio és perceptio eszméjét behatóan ugyan, de hallgatói nagyobb részére nézve igen is elvontan és részletesen elemezte. Schultz ur felolvasását egy nagyszerű peroratioval végezte be, melyet e néhány szóba vonok össze: Mi spiritualisták sokkal biztosabb lépésekkel járunk e homályos mysteriumban, mert mi minden dolog tetőzetéül egy szót teszünk, mely vizsgálódásainkban telvilágosit és vezérel, melyről a materialismus semmit sem akar tudni — e szót: Isten. — Ebből látja ön, hogy — miként fennebb mondám — Perraud és Schulz ur, a nélkül, hogy hallották volna egymást, több pontban találkoznak.

Januárban elhalt a francia irodalom egyik legtündöklőbb írója. Ez a véletlen halál nagy hatást tett politikai és irodalmi köreinkre, mert bár az illető egyike volt legjelesebb íróinknak, legszíkrazóbb zsmrnálistánk is volt; különben is *Voltaire unokájának* nevezték el. About Edmundot értem. Csak 57 éves volt s még sokat vártak egy ilyen gazdagon megáldott szellemtől. Legelsőbb műveinek egyike, a mely elsőrangú íróvá emelte: „*La Grèce contemporaine* (a mai Görögország) volt. Megunták volt már a romantismus izetlenségét s ime feléledett a XVIII. száz élénk, erőteljes zengzetes stylusa. Az irodalmi közönség fellelkesült Nem mondom, hogy ez a bámulat kissé el ne csábitotta volna az író saját értékének megítélésében. Bámulásraméltó felfogási és kiviteli könnyűséggel egymásra adta ki, *Vollat*, melyet több nyelvre lefordítottak, *Le roi des montagnes-t*, *Germaine-t*, stb. Minden műveiben bámulatos szellemi kincset tüntet fel. Szerencsétlenségére a XIX. Siècle czimü napilapot alapította és vezette, a mi egészen elfoglalta. Az akadémia tagjává is megválasztották, de meghalt, mielőtt hivatalosan beigtatták volna. Utolsó munkájának a czime: „*Egy derék ember romanja*“; azt állitják, hogy önéletirat. Végre is sajnós, hogy nagy szellemi kincset költött el, a nélkül, hogy valósággal nagyszerű és maradandó munkát hagyott volna hátra.

CHARRAUD.

EGYHÁZI ÉLET.

Budapest, 1885. ápril 11.

Tisztelt szerkesztőség!

Utolsó levelem, mint látom, 1883. febr. 8-án kelt. Azóta sok fontos mozzanat történt itteni egyházközségünkben, melyeket más valószínűleg egyenként s külön-külön is leirt volna. Én ezt különféle okokból nem tettem. Most azonban, tekintve, hogy itteni egyház-

községünk, annak missiója és jövője iránt, a mint hiszem s a mint tények is bizonyítják, a legtöbb unitárius lélek érdeklődik — megpróbálom a gondnoki és lelkési évi jelentések alapján működésünkről, haladásunkról s kilátásainkról lehetőleg beszámolni.

A mi a vallásos életet s ennek külső gyakorlását illeti — istentiszteletet, a tudvalevő okokból, havonként kétszer tartunk. A hallgatóság száma 30—50 közt váltakozik, néha 80—100 közt. Így például az utolsó husvétkor 52-en vettek urvacsorát, a kiken kívül még több mint 30 lélek volt jelen. A hallgatóságnak olykor fele részét a nem-unitáriusok teszik. Az unitáriusok közül — a férfiak hivatalban levén elfoglalva — a nőket illeti az elismerés a buzgó templomjárásért. A helyben lakó mintegy 60 férfi egyháztag közül csak 26 nős, s ezekből is csak 13-nak neje unitárius s husvétkor mégis 17-en vettek urvacsorát és az idegenekkel együtt 30-an lehettek. Női részről tehát több mint 100% jár templomba. Biznunk lehet a jövőben!

Hit- és erkölcsstani oktatásban részesült 9 gyermek helyben, 16 a vidéken, kiknek oktatásáról felhatalmazottak által lehetőleg gondoskodom.

A ny a k ö n y v i á l l a p o t. Anyakönyvre vezetett a múlt évben: keresztelési eset 13, épp annyi, mint az előző évben. Ezeknek csaknem fele része vidéken történt s más felekezetű papok által végzetett. Az általam végzetek közül ki kell emelnem a herczeg Odescalchi Arthur és neje gróf Zichy Julia kis fiók keresztelését Sz.-Kiczón, hová múlt évi ápril havában kiutaztam és a hol a főméltóságú herczegi család több előkelő urak és hölgyek jelenlétében egy valóban szép és diszes keresztelési ünnepélyt rendezett, s ez által ismételten bebizonyította, hogy szent vallásunk mellett nemcsak rendületlenül áll, hanem annak minél szélesebb körben elismerést, becsületet és tiszteletet szerezni óhajt. Mint tudom, a magas szép család körében Deák Miklós házi nevelő által gyakran tartatik unitárius istentisztelet.

Egy másik vidéki keresztelési eset volt Szokoly Viktor író és földbirtokos derék hitrokonunk családjában, Tinnyén, hová Jakab Elek afiával mentünk ki s hol a keresztelést szintén egy szép és diszes társaság jelenlétében végeztem.

A szíves magyar vendégszeretetet, melyben mindkét helyen részesültem, leírni nem próbálom; s csak azt említem még fel, hogy a vidéki lapok mindkét ünnepélyről melegen és őszinte elismeréssel emlékeztek meg s hogy az unitárius név és eszme ez által is terjesztetett.

E s k e t é s i e s e t anyakönyveztetett 1883-ban 7, 1884-ben 11. Egy esketést Torontálmegyében, Csávoson végeztem, hol ép a róm. kath. plebános fogadott vendégszerető házába, s honnan másnap István-király napján Szent-Istvánra átrándulva, szerencsés voltam jelen lehetni egy ünnepélyes diszebéden az ottani r. kath. plebános uri lakásán, számos helyi és vidéki világi és egyházi urak társaságában. A szívélyes s csaknem páratlan vendégszeretet, melyben részesültem,

egyike leend legkedvesebb emlékeimnek. — Egy másik eset volt Győrött, hol az unitárius és kath. jegyeseket az e végre készséggel átengedett ág. evang. templomban eskettem szép közönség előtt. Ide vonatkozólag ide iktatom a „Győri Hiradó“ közleményét: „Fényes esküvő volt e hó (novemb.) 6-án a lutheránus imaházban. Ez esküvő volt az első, mely városunkban az unitárius vallás szertartása szerint köttetett. Szombathy Fáni előnyösen ismert szép és kedves tanítónő s Vecsey Tivadar magas rangu központi vasuti hivatalnok tarták egybekelésüket. Násznagyok: Sátor Jenő kir. ügyész s Pitroff Rezső kir. törvyszéki bíró. — Az esketési szertartást a Budapestről feljött Derzsi Károly unitárius lelkész végezte, ki hathatós szónoklatával valósággal remekelt. Ki kell emelnünk Karsay püspökünk szivességét, ki legnagyobb készséggel engedte át az unitárius vallás szertartására a templomot, melylyel megmutatta, hogy nemcsak derék pap, de művelt lelkü férfiú is.“

Temetési eset anyakönyveztetett 1883-ban 6; 1884-ben 4. Az előbbiekből kettőt a vidéken temettem.

Az ily vidéki functioknak, valamint a magánjellegű lelkészi látogatásoknak is (melyeket évenként tenni szoktam) hatása kiszámíthatatlan; mert ha tényleges áttérések nem követik is, de ügyünknek, vallásunknak itt és amott újabb, meg újabb barátai, ismerői s jóakaró pártfogói támadnak, mint ezt több helyt positive tapasztaltam.

Lélekszám. Az egyházközség ismert vagy legalább bejegyzett tagjainak száma, mely az alakuláskor 202 volt, a mult év végig 370-re emelkedett. Az 1880-ki orsz. népszámlálás adatai szerint 590 unitárius volt akkor Magyarországon, melyeket községenként kijegyeztem. Ezek közül tehát már sokat nem fődözhetünk fel. Bizonyos azonban, hogy az említett lélekszám nagy részben hibás, a mennyiben az unitusok közül sokan unitáriusoknak számíttatnak; s arra is tudok esetet, hogy r. katolikus férfi iratta magát unitáriusnak. — Áttérés utján a három év alatt 104 lélekkel szaporodtunk. Tőlünk visszatérésre csak egy eset volt.

A lelkészi hivatal munkálkodása jelzéseül legyen szabad fölemlítenem, hogy lelk. jkönyv száma 1883-ban 284, a mult évben 507 volt, s hogy a két év alatt 787 részint hivatalos, részint félhivatalos levelet irtam egyházi érdekb. Angol és amerikai afiaival az öszszeköttetés levelezés és évi tudósítások által szintén fentartatot.

Az Unitárius Kis Könyvtárból, mint tudva van, 15 füzet jelent meg. Hatása itt és amott már is érezhető. Erdélyi hitrokonaink is jobban pártolhatnak anyagilag és szellemileg is!

Vagyoni helyzetünk is szép haladást mutat. A templom- és lelkészi alap, mely az alakuláskor 5—6 ezer frtot tett, ma már több mint 17 ezer frt. A gróf Teleki Miklósné s legújabbán Incze Mihály nemes hitrokonaink által nagylelkűen tett 1000 frtos adományok mellett ez alap emelkedését nagyban elősegítette a gyűjtőkönyvecskék utján eszközölt gyűjtés. A gyűjtés ily módjának eszméjét dr. Székely Ferencz lankadatlan buzgóságu hitrokonunk találta

fel s közös erővel megvalósítottuk. A gyűjtés eredményében is, a többek közt, övé a főérdem, mert egymaga több, mint ezer forintot szerzett ez uton.

A lelkészi és állandó kepe-alapunk közel 3000 frtot tesz. Összes pénz- és ingóvagyon-értékünk a mult év végén 20,350 frt 37 krt tett. Van-e, kinek lelke nem örvend; van-e, a ki nem lelkesül; van-e, a ki nem kész áldozatot hozni újra meg újra mindaddig, míg a szükségelt 60—70 ezer forint összehordva, s a templom Magyarország szívében az egyetlen Isten tiszteletére fölépítve és fölszentelve lesz!?

Az önként felajánlott évi kepe 151 aláírotól 1250 frt. Van-e párja a hazában?! Mondhatja-e valaki, hogy a budapesti unitárius egyházközség tagjai nem elsők az áldozatban!?

A főváros által páratlan nagylelkűséggel adományozott templomhely értéke csaknem megkétszereződött, jelenleg 66 ezer forint.

A j á n d é k o z á s a pénzbelieken kívül is történt. Ilyen Bük László urtól 12 drb könyv. Telkes Simon és neje új hitrokonainktól egy több mint 200 frt értékű gyönyörti kehely, melyről a Magvetőben már volt emlékezés.

Pár nappal ezelőtt egy nem-unitárius s nevét nyilvánosságra hozatni nem óhajtó ifju barátunktól egy levelet kaptam, mely egyebek közt így hangzik: „A jótékonytságot ki-ki tehetségéhez képest eszközli; tehát én is oly módhoz fordultam, a mely által szerény fizetésemből tisztességes megélhetésem kockáztatva nincsen . . . elhatároztam magamat, hogy az unitárius egyház javára $\frac{1}{4}$ évenkénti díjfizetés mellett csekély 100 frtnyi összeget biztosítsak, mely 15 év múlva válik esedékessé. Ezen biztosításból kifolyólag bármikor bekövetkező halálom esetén újból 100 frt lesz fizetendő a kötvény „előmutatójának“, vagyis a budapesti unitárius egyháznak. Tehát minden körülmények között 200 frt fog az egyház pénztárába befolyni. A midőn a . . . számú kötvényt a tiszt. urhoz átteszem, fogadja az egyház — általa szabadon rendelkező czélokra — e csekélységet oly szívesen, a mely tiszta szívből én azt adom.“ — Van-e, kinek szíve meg nem dobban!? Van-e, a ki kételkedik jövőnk és életünk felett!? Van-e, ki nem látja, hogy megáld min ket az Isten, a mi Istenünk!? Vajha százak követnék e nemes tettet!

Építkezési terveinkről, hódmezővásárhelyi leány-egyházközségünkéről, hol már 190 unitárius van, majd egy más alkalommal.

Derzsi Károly.

GYÖNGYMONDATOK.

(Ujkori íróktól.)

Alkotmány.

Ne legyen egyén a nemzetben, a ki választó, vagy választott, képviselő, vagy képviselt ne legyen. *Mirabeau*.

Egy nagy élőfa befed árnyékával egy széles tért, mély gyökerei messze terjednek és átfonódnak az örök szirtokon; kiirtására fel kell forgatni a földet. Ez a képe az alkotmányos országnak! *Mirabeau* (mondotta a királynak),

Az ember szabaddá született; a legjobb kormány az, mely lehetőleg leginkább megtartja minden halandónak ezen természet adományát. *Voltaire*.

Akarod-e, hogy a népek megszűnjenek forradalmiak lenni? lép-jél fel bátran az újítás terére; hagyj fel nyíltan mindenkorra azon végzetes tannal, mely a kormány-érdekeket a társadalméitól elkülö-níti. *Girardin Emil*.

Nem a szövetséges hatalmak buktattak meg engemet, hanem az én bűneim a szabadság eszméjével szemben! I-ső *Napoleon*. (mondotta *Constant Bénémin*nek, államtudósnak; de már késő volt eszméleti nyilatkozata.)

Állam.

Az államszerkezetben legüdvösebb, ha van irott törvény, mely az államélet alapföltételeit határozottan kimondja és megállítja. *Pölitz*.

A monarchiák végzete az, hogy jóllétük egyetlenegy ember jellemétől függ. *Voltaire*.

A ki egy tisztán monarchiai államban valamely erényes tényre igyekeznék, azt egy szabad államban árulónak tekintenék; és így ugyanazon tények bűnök vagy erények, hely és idő szerint. *Voltaire*.

Az állam nem volna szegény, ha annyi piócza nem szinná az ország zsirját. *Schiller*.

Ha a politikai testület igen kicsiny, annyi, mint történet játéka; könnyen eltapodtatik, gunytárgyává lesz; ha igen nagy, akkor erőszakos, bosszus, zsarnok, mást háborgat, gyilkol, a jogokat eltapodja, az érdemet homályban hagyja, a gonosztevőket jutalmazza, hazud, rettent, stb. Nagy politikai testületek szülik az általános jogtalan kiváltságokat. *Rousseau*.

A köztársaságok fényüzéssel végződnek, a monarchiák szegénységgel. *Montesquieu*.

Az ország előtt még egy koldus se különbös. *Gr. Szécheny István*.

A legbizalmasb nyilatkozati lépések is hatalmas államok kö-

zött csak azon kölcsönös óhajtást leplezik, miszerint egymást megcsalhassák. I. N a p o l e o n.

Egyedül én képviselem a népet, én vagyok az állam! I-s ő és III-ik N a p o l e o n. (mindkettő megbukott.)

Minden jó lábon áll az oly országban, hol az állam érdekei a fejedelmével kapcsolatban vannak, Q u i n t i l i á n.

Sok dolgot bámulni szüntem meg, de hogy két államférfi egymásra nézhessen nevetés nélkül, bámulni tudom. B ö r n e.

A mai államférfiak, kik az idő követelményei lecsillapítására oly ritkaságos eszközöket használnak, úgy tesznek, mint a középkori francia papság, mely az éhség lecsillapítására bójtöt rendelt. B ö r n e.

Á l l a m v a l l á s.

Van-e az államnak lelke, hogy vallása legyen? minő szörnykép ez! Mert mi az állam? monarchiában a fejedelem és környezete e szörnyképzelet sugarai; hol marad itt a felekezeti egyenlőség, egyenjogúság? Ne vessse fogságra az államvallás a lelkeket; ne tartsa megrontó sötétségben, bocsássa szabadon és Istenhez törnek. Ne fizessen senkit is pénzen; minő jogn tenné ezt? Van-e neki más pénze, mint a miénk? A zsidó fizesse-e a keresztényeket azért, mert azok őt istengyilkosnak nevezik? az unitárius fizesse-e a katolikust azért, hogy ez őt — tisztább vallásfogalmi mellett is — Krisztustagadónak nevezi? Mikor a törvényhozó kijelenti, hogy a vallás nem tartozik hatáskörébe, a lelkiismeret tiszteletét kiáltja ki, — még tartózkodásban is keresztény. L a b o u l e y e E d u a r d.

Az államvallást gondosan meg kell különböztetni a hittani vallástól. (Ezt úgy kell érteni, hogy az állam nem nyilatkozhatik egyik hitfelekezeti valláshoz is, mert az csak boszantó lehetne s hogy az államvalláson az államnak csak politikai örökösét kell érteni a felett, hogy az állam ügyeibe s fölségi jogaiba egyik vallásfelekezet se avatkozzék, a felekezetek között a türelmi viszony és jogegyenlőség ne sértessék; azonkívül a tulajdonképeni államvallás nevezetének nincs is értelme, — s ez is az államnak csupán politikai hitvallásul tekintendő.) A hittani vallás minden ferdeségek és képzelhető zavarok forrása, vakbuzgóság s polgári viszályok szülőanyja és így ellensége az emberi nemnek. (mintha mondva volna, hogy az állam az effélékre sem részvéttel, sem segédkezéssel nem nyilatkozhatik.) V o l t a i r e.

Á l l a p o t.

Jobb alant születni s alázatos társakkal élni elégülten, mint megismerni a fényes nyomort s gond között ragyogni. S h a k e s p e r e.

Ne mondja senki is, hogy legrosszabbul van; jöhet még gonoszabb is. S h a k e s p e r e.

Ha nem lakhatik is mindenki márvány palotában, de a nap még a szalma-viskóba is bevilágít. S m i l e s.

Jobb, ha állapotunknak kegyelemre megadjuk magunkat, mint mikor ellenében hasztalanul lázongunk. Rendszerint a jót, melyet a

természet vagy szerencse kezünkbe ád, úgy tekintjük, mint lefizetett tartozást, következésképp mintegy közönynyel fogadjuk; ellenben a rosszat igaztalanul tartjuk s békétlenül boszankodva fogadjuk. Fontenelle.

Az utókor által nyújtandó állapotok úgy esnek a szerencse szélszélei alá, mint a jelenkoriak. Fontenelle.

Ha az ember saját állapotába tudna vonulni, nem lenne sem nagyravágyó, sem irigy, élhetne békében; de nem a jelenben szoktunk élni, óhajtságaink és reményeink untalan visznek a jövő felé. Lambert örgrófné.

Állhatatosság. Állhatatlanság.

Az állhatatosság ritka erény, de az a nőknél éppen hiányzik. Petrárka.

Állhatatlan léleknek a tudomány rosszul szolgál. Beranger. Szeretőt lehet cserélni, de házastársat nem. Corneille P.

Közli: **Kiss Mihály.**

IRODALMI ÉRTESEITŐ.

Dobos János eddig kiadatlan műveire előfizetést hirdet fia, Dobos László szalk-szentmártoni ev. ref. lelkész. Egyelőre négy kötetet fog közrebocsátani. I. köt. közönséges vasárnapi tanítások az újabb időből; II. köt. ünnepek; III. köt. közönséges vasárnapi tanítások a régebbi időből; IV. köt. azok az egyházi beszédek, melyek az 1847/8-ki országgyűlés alkalmával mondtak. Előfizetési ár kötetenként 1 frt 50 kr. Az előfizetés mind a 4 kötetre kötelező azzal a könnyebbitéssel, hogy egyszerre csak egy kötet ára küldendő be. Az első köteté előre, a másodiké az első kötet vétele után és így tovább. A kötetek három havi időközben jelennek meg. — Dobos Jánost lelkészársaink Homiliáiból sokkal jobban ismerik, mintsem hosszasan kellene ajánlgatnunk, s hiszük is, hogy a kitűnő prot. író műveit pártolásban fogják részesíteni. Az előfizetés Dobos László ref. lelkésznek Szalk.-Szt.-Mártonra (Pestmegye) küldendő.

„A házassági elválás joga Magyarországon és Erdélyben“ gyakorlati használatra az elválásból eredő személy- és vagyoni jogi kérdésekben s az egyházi és világi bíróságok elé tartozó váloperekben, különös tekintettel a magyar kir. curia gyakorlatára — czimű munka jelent meg közelebbről. Irta Stehlo Kornél köz- és váltóügyvéd. Budapest, 1885. XV. 248. l. Ára 2 frt 40 kr. E műre, mely az unitárius egyház váloperi eljárásával is foglalkozik, jövő füzetünkben egy szakavatott tollból bővebb reflexiókat fogunk közleni.

„Az új kori philosophia keletkezése, különös tekintettel Descartes rendszerére, bírálati szempontból“ czim alatt Barabás Ábel abrudbányai unitárius lelkész s okl. tanár terjedelmesebb értekezést irt. Megjelent Kolozsvárt, 1884. 57. l.

Szilágymegye térképe. Borbély Sámuel zilani kép. tanár korábban megjelent Szilágymegye földrajza czimű művéhez kiegészítésként Szilágymegye jól sikerült térképét adta ki.

Régi Magyar Könyvtár. Irta Szabó Károly, a m. t. akadémia r. tagja és a kolozsvári egyetem rendes tanára. Ezelőtt hat évvel „Régi magyar könyvtár“ czim alatt Szabó Károly kitünő bibliographusunk egy vaskos kötettel lepte volt meg a magyar tudományos világot. E mű, feladatához hiven, öszszeállította az 1531—1711-ig megjelent magyar nyomtatványok czimjegyzékét. Azonban korántsem tekintendő czimjegyzéknek a 751 oldalra terjedő mű, mivel az azonkívül, hogy minden műnek keletkezése helye és körülményei felől teljes felvilágosítást ad, egyszersmind megírja a művek terjedelmét, meg azt, hogy melyik mű hol és mily alakban található, s a mi különös becsét kölcsönöz az egésznek, azt is, hogy az illető könyvet kik és mi czélből nyomatták, s hogy használták. Az első kötet összesen 1793 czimet tartalmaz, vagyis azt az érdekes felvilágosítást adja, hogy a reformatio első két százában a magyar irodalom igen tekintélyes mennyiségű és hasonló minőségű művet produkált. A második kötet, mely ez évben jelent meg szintén az akadémia kiadásában, a hazánkban nem magyar nyelven 1507- (illetőleg 1473) től 1711-ig megjelent nyomtatványok czimjegyzékét tartalmazza. E kötetbe összesen 2453 czim van felvéve, a mi a magyar nyelven megjelentekét meghaladja ugyan, de a figyelmes vizsgáló azonnal észre fogja venni — mondja a tudós szerző előszavában — hogy a XVI., XVII. század magyar irodalma, az egyes munkák terjedelmét, fontosságát, tudományos értékét és a korra gyakorolt hatását tekintve, hasonlíthatatlanul magasabban áll a hazai nem-magyar nyelvű irodalomnál, melynek mivelői közt olyan képzettségű, olyan roppant munkásságú és nagyhatású írókkal, kik egy Heltai Gáspárral, Dávid Ferenczcel, Melius Péterrel, Tegel di Miklóssal, Pázmány Péterrel, Szenczi Molnár Alberttel stb. vetekedhetnének, az egy Honter Jánost kivéve, nem találkozunk.” Ehez még hozzá kell vennünk azt is, hogy mióta az első kötet megjelent, azóta még körülbelül 306 magyar nyomtatványnak jöttek nyomára. E két kötetes óriási munka értékét alig lehet megbecsülni s a kitünő tudós valódi hálaára kötelezte le vele irodalmunkat. Mi reméljük, hogy munkájának folytatását fogjuk látni, mire Isten segítse.

Szives kérelem.

A főiskolai könyvtárba több kegyes hitrokon buzgóságából az idők folytán igen tekintélyes gyűjtemény került össze az unitárius nyomtatványokból és kéziratokból, azonban kivált az utóbbiakból még sok hiányzik, a mi hiveink birtokában itt-ott elszórtan megtalálható lehet. Különösen Máté Elek és Benczédi Márton szorgalmas másolók gyűjteménye valahol a vidéken kell hogy legyen. Ugyanazért tisztelettel felhivom egyházunk tagjait és különösen a lelkész urakat, hogy ha vagy egy ily gyűjteményre akadnak, azt a könyvtár számára megszerezni vagy megszerezhetéséről engemet értesíteni sziveskedjenek. Kérem továbbá, hogy a koronként kiadott szomorujelentések, halotti beszédek és életrajzok egy-egy példányát sziveskedjenek a könyvtár számára megküldeni. Remélem, hogy egyházunk történelmét érdeklő eme szives kérelmem visszhangra fog találni.

Kolozsvárt, 1885. ápril 25.

Boros György tanár,
mint a főiskola könyvtárnoka.

KÜLÖNFÉLÉK.

Püspöki vizsgálat. Főt. Ferencz József püspök ur f. évi márt. 9-én a budapesti ekkleziában hivatalos vizsgálatot tartott. Az isteni tiszteletet a helyb. lelkész, Derzsi Károly végezte az ág. hitvallásuak Deák-téri imatermében, hova a hivek nagy számban gyűltek össze. Ezután a főt. püspök ur a szószékre lépve, üdvözölte hiveit. Szeretettel köszöntötte őket, kik oly távol vannak az unitárius egyház központjától, de a kiknél azért a hitbuzgóság erénye a legreményteljesebben nyilatkozik. Jól esett kijelentenie, hogy két év előtti egyházlátogatása óta kifejtett munkásságukat megnyugtatónak találja. A hit, remény és szeretet igéivel szólott hozzájuk, mint a melyek alapjai az egyéni és társadalmi boldogságnak. S felfejtve e keresztény erények mibenlétét, beszédét a következőleg végezte: „Boldog leszek, ha meggyőződöm arról, hogy a ti egyházközségeitek ezen erényeknek, e kincseknek erős vára s ti azoknak hiv őrői vagytok. És boldogok vagytok ti is, ha azokkal ékeskedtek, ha hitetek szilárd az egy Istenben, reményetek erős a jövőben és szeretet sugárzik ki minden tetteitekből. Adja Isten, hogy főpásztori szavam a ti buzgóságtokat, kegyességteket és vallásosságtokat, hazafiságtokat, szóval egyházi és világi erényeiteket fokozni birták legyen. Istennek áldása maradjon rajtatok.“ Ezután a tanácssteremben kezdetét vette a vizsgálat, melynek megható momentuma volt, midőn a püspök ur ama kérdésére, hogy a budapesti hitközség lelki szükségét pótol-e és az eredmény jutalmazza-e azokat az áldozatokat, melyeket az egyház fentartása igényel — Hajós János főgondnok felelt, szép vonásokban ecsetelvén a kis egyházközség tagjainak testvéri szeretetét és hitbeli buzgalmát, kijelentve, hogy a kérdésre csakis igenlő választ adhat. Az egyházközség ügyei s irományai a legjobb rendben találtattak; a vallásos oktatás rendszeresen folyt; a templomépítés ügye előhaladt; a pénztár pontosan kezeltetett, mikért a püspök ur elismerését nyilvánította az egyházközség hivatalnokai s egész kebli tanácsa iránt. Örömmel tapasztalta a főt. püspök ur azt is, hogy a gyűjtést a templomépítésre erőlyesen folytatják, s különösen dr. Székely Ferencz buzgólkodása nagyobb összegeket hozott be e célra. Ez alkalommal megejtetett a kebli tanács megújítása is, megválasztatván főgondnoknak Hajós János, algondnoknak Bedő Albert, jegyzőknek M. Farkas Sándor és Becsák János,

pénztárnoknak Végh József; kebli tanácsosoknak Buzogány Áron, dr. Dániel Gábor, Jakab Elek, Sebes Pál, Ürmösi Miklós. A közgyűlést társas ebéd követte, melyen számos lelkes köszöntőt mondtak. A főt. püspök ur, kinek a budapesti ekklezsia oly sokat köszönhet, ez alkalommal megígérte, hogy a maga részéről is újabb lépéseket fog tenni az ekklezsia templomépítési ügye előmozdítására.

Az angol unitáriusok s más szabadelvű keresztények nemzeti konferentiája f. évi ápril hó 14. 15. és 16-ik napjain folyt le Birminghamban, nagy érdeklődés mellett. Mintegy 2 ezeren voltak jelen. Az ünnepélyességek urvacsoravétellel kezdődtek meg. Az egyházi beszédet Armstrong lelkész tartotta: „Íme mily jó és kellemetes az atyafiaknak egységben élni.“ szöveg alapján. (Zsolt. CXXXI. Eph. IV. 3. 13 v.) Szép beszédében a szabadelvű egyházról s az egység elvéről beszélt. Hopps János a „nyilvános isteni tiszteletről“ tartott felolvasást, kiemelve annak fontosságát. Picton parlamenti tag, s nem unitárius vallású, szintén érdekes felolvasást tartott „A kritikai és rationalis szellem modern fejlődésének a vallásra való befolyásáról.“ E felolvasásokat élénk vitatkozások követték. Wicksteed indítványára egy új tudományos és vallásos folyóirat megindítását elhatározták. A konferentia dr. Martineau-nak 80-ik évfordulója alkalmából egy üdvözlő irat küldését határozta, ama nagy szolgálatokért, miket nemcsak az unitárius egyház, de az egész keresztény világ érdekében kifejtett. Az E. K. Tanács is üdvözlő iratot intézett a konferentiához.

Egy olasz író látogatása. Angelo De Gubernatis jeles olasz író, gr. Kuun Géza tudós írónk kíséretében mártius havában Kolozsvárt is meglátogatta. Kellemesen volt meglepetve a sok tanintézet s a város értelmisége által. Könyvtárunkban nagy figyelemmel vizsgálta a régi unitárius műveket, s különösen, mint olaszt, a Socin munkái érdekelték s örömmel jegyezte meg, hogy hazájában, az unitarismus bölcsőjében, újból terjednek a szabadelvű vallási nézetek s a liberalismus hívei a miveltebbek körében napról-napra szaporodnak. Mi örömmel jegyezzük fel ezt a látogatást, mert De Gubernatis a magyar nemzetnek őszinte jó barátja s gróf Kuun Géza információi alapján, kinek érdeme, hogy hazánkat meglátogatta, az utazásáról való közleményei bizonyára jó szolgálatot tesznek.

Jubileum. Dr. Ballagi Mór f. évi márt. 19-én 70-ik évét töltötte bé, mely alkalommal nála többen tisztelegtek: a sugárúti állami tanító-nevelő intézet tanári kara, mint az intézet buzgó tevékenységű igazgatótanácsosánál, a budapesti ref. theol. tanári kar négy tagja, mint egykori kedves tanárunknál. Hadd fejezzük ki iránta mi is örömteljes üd-

vözetünket, mint egyik kiváló képviselőjénél annak a szellemnek, mely a magyar protestantismus újabb történelmében maradandó nyomokat hagyott. Dr. Ballaginak számos és nagy érdemei lehetnek, mint nyelvtudósnak és mint a közélet munkásának; de ezeknél bizonyára nem kisebb az, melyet ő azzal a szellemmel szerzett, mely theologiai munkásságában a tanári széken és irodalomban vezérelte, s mely nem más volt, mint a szabad vizsgálódás és türelmesség szelleme. E kétfőnek a reformatus egyházba való bevezetésére nála senki sem tett többet és senkinek sincs több érdeme abban, hogy a magyar reformatus egyház gondolkozói a hagyományos tannak a jelenkori vallásos tudattal mind egyezőbb jelentést kezdettek adni. S nagy érdeme van van neki abban is, hogy mindazok, kik hasonló szellemben munkáltak, közelebb kezdettek jönni egymáshoz, sőt maguk a különböző protestans egyházak is, és az unitarismus, mely mindig annak a szellemnek volt a harczosa, oly hosszu idő után kiméletesen tekintetben kezdett részesítettetni. Szívünkől köszöntjük azért és kívánjuk, hogy még sokáig lehessen hasznára a magyar protestantismusnak s büszkesége egyházának!

Gyóry Vilmos, a magyar irodalom egyik kiválóan érdemes munkása, s a budapesti ágost. hitv. egyház derék lelkésze, f. évi ápril 14-én hosszas szenvedés után elhunyt Budapesten, özvegyet s öt árvát hagyva maga után. Tagja volt a tud. akademiának, Kisfaludy- s Petőfi-társaságoknak. Alapos műveltségét, széles látkörét tanusítja az, hogy 11 nyelvet tudott. Irodalmi munkásságát a Jókai Mór által szerkesztett „Déliab“-ban kezdette meg. Azután mint műfordító lépett fel. Svédből lefordította a „Frithiof“ mondát. Különösen a spanyol irodalommal foglalkozott előszeretettel. Calderonnak „Az élet álom“ és „A zalameai bíró cz. színműveit, — s Moretónak „Közönyt közönnnyel“ cz. művét és Cervantes „Don Quijote“-ját a Kisfaludy-társaság megbízásából fordította le; angolból Shakespeare-nek több sonettjét, s „Minden jó, ha vége jó“ cz. vigjátékát. Írt továbbá ifjusági elbeszéléseket s népszínműveket. Kitünő író, hivatott lelkész, gyöngéd férj, jó családapa, buzgó hazafi s kedves módoru ember volt, s épen ezért méltó az általános részvétre.

Channing H. Vilmos unitárius lelkész egy pár hónappal ezelőtt elhunyt Londonban. A megboldogult unokaöcscse volt a nagynevű dr. Channingnak. 1810-ben született Bostonban, az Egyesült-Államokban s 1829-ben a Harvard egyetemen a „Baccalauratus Artium“ fokozatot nagy kitüntetéssel nyerte meg. Miután több évig szolgált az Egyesült-Államokban, átjött Angliába s Liverpoolban a dr. Martineau ekklezsiájában lett pap. A polgárháboru alkalmával újból visszatért szeretett hazájába s egész odaadással működött a rabszolgakereskedés eltörlése

mellett. Lincoln Ábrahám akkori elnököt hathatós szavakkal buzdította kitartásra. A sebesülteket ápolta s vigasztalta. Szoros baráti viszonyban volt Emerson, Long Fellow, Hawthorne, Fuller Margit, Thoreau, Holmes kitűnő írókkal, ugyszintén Anglia kitűnőségeivel. Művei közül megemlítettők: „Dr. Channing élete és levelezése“; „Jouffroy ethicájának fordítása“; „Parkins Jakab emlékirata“; s dr. Channing „Tökéletes élete“ című művét is ő adta ki. Különösen nagy érdeme van, mint papnak. Ő igazi missionarius volt. A szabadelvű nézetek s eszmék harczosai között ismertebb egyén alig volt nálánál. Nagybátyjának örökölte nemes tulajdonait, s ő is, mint amaz, érzelmei s cselekedetei által bebizonyította, hogy igazi kosmopolita. Hogy a szó valódi értelmében töltötte be hivatását, igazolja Emersonnak nyilatkozata, melynél szebbet pap aligha kapott. Ugyanis a felesége mind unszolta Emersont, hogy kereszteltessék meg már a gyermekeket. „Igen — felelé — ha egy olyan embert találunk, a ki épen olyan jó, mint a gyermekek.“ Midőn Channing egy alkalommal meglátogatta őket, Emerson így szólt: „Imhol az ember“ s vele kereszteltette meg a gyermekeit. Tetemeit szülőföldre szállították s a Bostonhoz közellévő Mount Auburn temetőbe helyezték el nagybátyja mellé.

A szabadelvű theologia külföldön közelebről még két kitűnő képviselőjét vesztette el dr. Scholten J. Henrik és dr. Swartz Károly halálukban. Scholten J. H. született 1811. Tanulmányait Utrechtben végezte, hol 1836-ban a theologia tudorává avattatott. A vidéken való egy pár évi lelkészkedés és tanárkodás után 1843-ban Leidenben lett tanár, a hol működött aztán egész haláláig, mely f. évi ápr. 10-én következett be. Hollandiában ő volt a szabadelvű theologia megalapítója s a leydeni iskolát európai hirre emelte. Számos műveivel rendkívüli befolyást gyakorolt s az ő iránya ma sok száz követőt számlál Németalföld lelkészei között. Az orthodoxokkal heves harcokat kellett vívnia, de ő mindig megőrizte méltóságát nem a személyek, hanem a vélemények ellen küzdvén. Az igazság őszinte szeretete vezette tollát s nézeteit kész volt megváltoztatni, vagy módosítani, mihelyt újabb vizsgálódása több világosságot derített fel előtte. Benne a mély vallásos szellem mélyreható észszel és nagy tudománnyal egyesült. Hollandiának e száz esztendőben nem volt nagyobb theologusa nála. Neve hazánkban is ismeretes s főleg a ref. egyházból úgy hisszük sokan fognak róla kegyelettel emlékezni. — Swartz Károly született 1812-ben Wiekben, Rügen szigetén. Tanult Halleban, Bonnban, Berlinben és Greifsvaldban s lelke már korán Schleiermacher eszméit ölelte át. S miután 1842-ben a theológiát végezte, a hallei egyetemre magántanárnak neveztetett ki, mindamellett

is, hogy Tholuck és Müller Gyula ezt ellenezték, és ott a dogma történelemből sikerült előadásokat tartott. De szabadelvűsége csakhamar feltűnt az illető köröknek s az akadémiai tanszékről le kellett mondania. 1848-ban követnek választatott a frankfurti országgyűlésre, hol a jobb középben foglalt helyet. A szabadelvű eszmék győzelme azt a következőt hozta számára, hogy Halléban visszanyerte tanszékét, mint rendkívüli tanár. De a reactio nem szűnt meg ellene működni; s ha nyilvánosan nem is lépett fel, de mind több keserűséget okozott neki. Ily körülmények közt örömmel fogadta 1856-ban a Szász-Koburg-gothai herceg meghívását az udvari papságra. Itt egyszersmind tagjává lett a főconsistoriumnak s 1877-ben a hercegség összes egyházainak főfelügyelője. E magas állásban nagy érdemeket szerzett bölcsességgel és igazságossággal kormányozván a rája bízott egyházakat, melyek alatta az üldözött szabadelvű protestantismusnak menedékei lettek. De az ő befolyása nem szorítkozott csupán ezekre. Dr. Schwartz kitűnő író is volt. Adalékok a legújabb theologia történelméhez vagyis helyesebben Az újabb theologia történelme című munkája, melyben a németországi, 1830-on innen folyt, theologiai nagy harcokat annyi szellemmel és lendületességgel festi, sokszoros viszhangot keltett az egész Németországon. Nem kisebb hatása volt egyh. beszédeinek is, melyeket több kötetben adott egymásután közre, nem főleg azokra, kiket a szűkeblű orthodoxia oly nagy számban utasított ki az egyházból. Az orthodoxok ellen mindig következetesen és kitartással harcolt, valamint korábban a neo-lutheránismusnak katbolizáló tendenciái ellen is. Rothe, Schenkel, Bluntschli és mások mellett egyike volt a Protestantenverein megalapítóinak. A protestantismus szabadságáért és jogaiért küzdött utolsó lehelletéig s arra buzdította barátait is, kik f. évi márt. 25-én fájdalommal állották körül kitűnő vezérük ravatalát. Műveiből az „Adalékok a legújabb theologia történelméhez“ magyarra is le van fordítva Kovács Albert által. Vajha az a szellem, a melynek ő korunkban egyik leghatalmasabb fölkentje volt, nálunk is határozottabban nyilatkoznék!

Nyugdíj- és segélyintézetünk alaptőkéjének gyarapítására torda-aranyoskór 500 frt. mondva: ötszáz forintot küldött. Ez összeggel és a keresztur-kör által adottal az alaptőke szépen gyarapodott. Maros-kör is ígért volt 400 frtot, de még nem küldötte be; legyen szabad azonban remélni, hogy ígését teljesíteni fogja. Az intézet iránti pártolásra felhívjuk ez alkalomból a többi köröket is. Már is többen részesültek az intézet jótéteményeiben. Ujabbán Péterfi Samuné és Koronka Antalné papnék számára utalványoztatott ki a szabályszerű segély.

A lelkész-egyletek érdekében egyházunkban újabb mozgalom indult meg. Lelkészegyletünk eddig tudomásunk szerint kettő volt az udvarhelykörüi és maroskörüi. Most egy központi egylet és mindenik egyházkörben egy fiók-egylet felállítását terveztetik „Dávid Ferencz-egylet” czimen. Boros György barátunk, ki ez ügyet a mult főtanácskor több lelkész előtt szőnyegre hozta, a Gyöngyösi István esperes uralral kidolgozott alapszabályokat már szét is küldötte, hogy a lehető észrevételeket megtegyék. A beérkezett vélemények alapján összeállított alapszabályok aztán felterjesztendők lesznek a közelebről tartandó főtanácskozhoz megerősítés végett. Az alapszabályokat részletesen ismertetni ugy hiszszük felesleges, minthogy azok az illetőknek mindenfelé elküldettek. De kiemeljük az egylet programjából különösen a vallás erkölcsi tartalmu füzetek kiadását, melylyel igen hasznos szolgálatot tehet. A programnak a többi része is, mint a hit és erkölestudomány és neveléstan körébe tartozó elvek vitatása, helyén van. Igen örvendenénk, ha e mozgalomnak az lenne az eredménye, hogy mindenik egyházkörben egy lelkész-egylet alakittatnék könyvtár-egylettel kapcsolatban, mely az illető kör lelkészeinek és tanítóinak szellemmi központul szolgálna.

A főrendiház reformja. Nem levén elhivatásunk a politikával foglalkozni, a főrendiház reformjáról is csak annyiban kívánunk megemlékezni, a mennyiben e reform az egyházakat és így minket is érdekel. A kormány által benyújtott törvényjavaslat, mint annak idejében megemlítettük volt, igen helyesen, megszüntetni czélozta azon több százados vallási sérelmet, mely szerint a főrendiházban, hol eddig csak a róm. kath., gör. kath. és gör. keleti egyházak püspökeinek volt helyök, az ujjaszervezendő főrendiházban a protestans egyházak képviseltesítéséről is gondoskodott. E végre a törvényjavaslatba az ev. ref. egyház részére 3 püspök és 3 főgondnok, az ág. ev. hitv. egyház részére hasonlóképpen 3 püspök és 3 főgondnok; végre az unitárius egyház részére egyik egyházi elnök, azaz vagy a püspök vagy a főgondnok szintén tagsági joggal ruháztattak fel. Ugyanakkor megjegyeztük volt azt is, hogy a törvényjavaslatnak ez a conceptioja most is csak részben enyésztteti el a vallási sérelmet s a vallások egyenjogúságának ezáltal elégtéve nincs, a mennyiben a protestans egyházaknak nem minden püspöke vétetett be a törvényjavaslatba; a mi pedig különösen minket unitáriusokat illet, mi tényleg csak fél képviselést nyertünk. Azon meggyőződésben voltunk azonban, hogy ez a hiány a képviselőházban ki fog egyenlítettetni. A kísérlet meg is tétetett mind a képviselő-, mind később a főrendiházban: ámbár ez utóbbi helyen már csak a szorosb értelemben vett két protestans egyházra nézve, de eredménytelenül. S miután

már csak a szentesítés van hátra, bevégzett fénynek vehetjük, hogy a jövő ülésszakban a főrendiházban az ev. ref. egyháznak 6, az ág. ev. egyháznak szintén 6 és az unitárius egyháznak egy tag fogja a képét viselni. Mindamellet, hogy most is abban a meggyőződésben vagyunk, hogy ez a képviselő a protestáns egyházak részéről nem teljes, az elv diadala feletti örömnünknek készséggel kifejezést adunk. Teszszük ezt annyival inkább, mert erre maga a kath. klerus is rászavazott, mely eddigelé még a protestánsok püspöki elnevezése ellen is tiltakozott, azt állítván, hogy ezeknek csak superintendenseik vannak, a püspökségre csak Péter apostol utódai, vagy ezek által tarthat valaki igényt. Ennyiben tehát a haladást kétségbe vonni nem lehet. Mennyiben felel meg az ily módon újjászervezendő főrendiház más tekintetekből a liberalismus elveinek s a kor követelményeinek? e felett elmélkedni, mint fennebb is kifejeztük, nem vagyunk hivatottak. Annyit látunk, hogy a liberalis musnak bizony minden kis talpalatnyi helyért meg kell küzdenie. Hiszen a főrendiház hármass bizottságában még annak is akadt szószólója, hogy az unitárius egyház képviseltetése töröltessék ki a törvényjavaslatból. Ez azonban viszhangra nem talált. S eltekintve attól, hogy a mint mondók, a mi egyházunk tulajdonképpen csak fél képviselőt nyert, főleg azon nem egészen corect elv alapján, hogy létszámunk csekély voltát tekintve, mi aránylag így is a legjobban vagyunk képviselve, lehetetlen eltitkolni a feletti örömnünket, hogy kivéve azon egy hangot, sem a bizottságokban, sem a képviselő- és főrendiházban egyetlen hang sem emelkedett legalább azon egy unitárius főrendiházi tag ellen. A mi bizony nehezen is lett volna összeegyeztethető az 1848. évi törvényhozással, mely az unitárius vallást Magyarországon törvényesen bevett vallásnak nyilvánította. Nem a mi szerény egyházunkon, hanem ama törvény alkotóinak nemes szellemén ejtett volna az begyógyíthatlan sebet. És hogy ez nem történt meg, ezért ismételten üdvözljük a törvényhozók bölcsességét!

„**Erdélyrészi M. Közművelődési Egyesület**“ alakult Kolozsvárt ápril 12-én nagyszámu képviselők részvételével, a magyar elem fentartása, a nemzeti szellem ébresztése s a magyar állameszme védelme és erősítése céljából. Az életrevaló eszme már is szép pártolásban részesült, a mennyiben az alapító s rendes tagok száma naponként szaporodik. Az egyesület ideiglenes választmánya felhívást bocsátott ki tagsági gyűjtőivel, melyeket lelkész társaink s t. olvasóink szives figyelmébe és pártfogásába a legmelegebben ajánlunk. Tegyük meg hazafiúi kötelességünket a nélkül, hogy ebből is felekezeti kérdést csinálnánk, mint a hogy ezt a „**Protestáns Közlöny**“ egyházi és iskolai heti lap már megselekedte. A nevezett lap f. évi ápril 19-én megjelent számában ugyanis Nagy Mózes „Vé-

reink“ című vezércikkében „büszkeséggel látja, hogy a felekezetek részéről eddigelő első sorban az ev. ref. anyaszentegyház fiai adtak kiválóbb életjelt magukról“; elmondja, hogy „helyettes püspökük az első volt, ki meleg, hazafias levélben az egyesület eszméjét köszönté“; elmondja, hogy „Szász Domokos nemcsak levelet irt, de személyesen megjelent úgy az ápril 11-ki előértekezleten, mint az ápril 12-ki közgyűlésen s az ő felszólalásának köszönhető első sorban, hogy az egyházak segélyezése a programból ki nem hagyatott“ és így tovább az egész vezércikk mind az egyesület érdekében munkás és áldozatkész kalvinistákat dicsőíti. Megérdemlik. Ez ellen nincs semmi kifogásunk. De a midőn Szász Domokos hazafiasságát méltányolva, hozzát teszi, hogy: „más püspökről mind maig egy hangot sem hoztak a lapok.. pedig az erdélyi részek más két püspökéhez is kérő levél intéztetett. De ezek a közgyűlésen sem voltak jelen, az adakozók közt sem látjuk neveiket“ — ezt a megjegyzést már csak a legdurvább felekezetiesség diktálhatta az író tollába. Hát hitfelei csak úgy lesznek nagyok, ha a más hitűeket kisebbiti? Avagy tán a revolver-journalisták dicsősége után áhitozik Nagy Mózes ur? Mi joga van megtámadni más egyházak püspökeit azért, mert nem egyszerre jelenik meg a nevök a lapokban a nt. Szász Domokos helyettes-püspök urával? Püspökünk az alakuló közgyűlés alkalmával nem volt itthon, nem is irt üdvözlő levelet, nem táviratozott Budapestről, hol szintén hazafiai tiszte tartotta távol. De azért, eddig tán N. M. ur is olvasta, nemcsak jelentkezett az alapító tagságra, de annak díját be is fizette. Főgondnokunk, tanári karunk, tanuló ifjuságunk hasonlóképen külön-külön mind alapító tagok. — Ne féltse Nagy Mózes ur az unitáriusokat, mert a hol hazafiságról van szó, ezek ott nem fognak meghátrálni a reformatusok előtt. Sőt ha mi is dicsekedni akaránk a „Véreink“ című vezércikk írójával, mi is tudánk magunkról hasonló vezércikkeket írni. Rámutathatánk közelebről a Székely-egyletre, melynek élén kezdettől fogva egy unitárius áll s a körül nemcsak egy vezércikkre való érdemet szerzett magának. Rámutathatánk a Székely nemzet történelme megírására öszszegyűjtött pályadíjra, melynek eszméje egy unitárius agyában fogamzott meg s azt lelkes fáradozásával mondhatni egymaga teremtette meg. De mi nem akarjuk e téren Nagy Mózes urat követni. Sajnáljuk, hogy önvédelmünk ennyire is kényszerített. Csak arra kérjük, hogy ne vonja kétségbe hazaftiságunkat; mert ez ellen aztán csakugyan mi is protestálunk. A Protestáns Közlönyt pedig arra figyelmeztetjük, hogy legyen tapintatosabb közleményeiben, mert hasonló cikkekkkel többet árt, mint használ az ügynek, melyet előmozdítani óhajt. Avagy mit gondol, hasznára lennénk-e mi ez ügynek, ha most azt kezdenők fejtegetni, hogy mi része van éppen magának a ref. egyháznak abban a szerencsétlen állapotban, a mely ellen most közösen gyógszert keresünk? ha rámutatánk azon nagyszámu desolalt ekkleziákra, a melyekért főleg éppen a ref. egyházat terhelheti a mulasztás vádjá? ha így szólanánk: hódítsátok vissza ti magatok, a mit jobbára ti magatok veszítettetek el? ha kikeresnők azt a lapjokat, nem tudjuk tisztán a kolozsvári, vagy az enyedi volt-e, a melyben valaki azt az

eszmét is felvetette volt, hogy az eloláhosodott református ekklezsiákba olyan papot kellene tenni, a ki olá hul is tudjon prédikálni? Kérdjük: mindezekkel mit használnánk? Ne állítsuk hát szembe a felekezeti zászlókat legalább itt, a hol mindnyájunkat egy hitnek kell lelkesíteni, annak a hitnek, hogy nemzetiségünket vállvetve megvédjük. Mi azért ismételten lelkész társaink s t. olvasóink szives figyelmébe és pártfogásába ajánljuk a magyar közművelődési egyesületet. Az egyesület működésére pedig áldást és sikert kívánunk.

Egyházi biráskodási jogunk. Erdély és Magyarország tényleges egyesítése óta a Királyhágóntuliak minket unitáriusokat kiválóbb figyelembe részesítenek. Szabadelvü intézményeinkkel azonban nem igen tudnak megbarátkozni. Különösen új és szokatlan nálók, hogy egyházi biróságaink az unitárius házaseleket engesztelhetetlen gyűlölség okából végképpen elválasztják. Az elfogultak és érdekelték ezért könyvekben, hirdalpokban, az országházban s mindenütt, a hol tehetik, megtámadnak s ugy tüntetnek fel, mintha nem háromszázéves jogainkat gyakorolnók, hanem visszaéléseket követnének el. A gunyosan emlegetett „kolozsvári“ és „erdélyi házasságokat“ mind csak nekünk tulajdonítják, nem véve figyelembe, hogy a legtöbb ily házasságot az erdélyi ev. ref. egyház köti. Ezekre a támadásokra, törvénybiztosította jogaink élénk tudatában súlyt nem fektettünk. Legujabban azonban a történt, hogy a Királyhágóntuli egyik világi bíróság a törvény s az eddigi gyakorlat ellenére vegyesházassági válóperben az iratoknak az unitárius félre nézve illetékes unitárius egyházi bírósághoz való áttételét megtagadta. Ezzel egyházi biráskodási jogunk, egyházi autonomiánk hivatalosan sértetett meg. Ezt már nem lehet elnézni. Az E. K. Tanács sietett is a sérelem orvoslására szükséges lépést megtenni. E tárgyra fontosságánál fogva a közelebbi füzetben visszatérünk.

Hol van a szabadelvűség? Félegyházán a nagyméltóságú vallás- és közokt. minister ur, a ki r. kath. vallású, az állami tanítóképezde nagytermét, mindaddig, mig az ottani reformátusok e célra saját helyiséggel nem rendelkeznek, isteni tiszteletek tartására átengedte. Hódmezővásárhely jobbára protestans isk. széke megtagadta községi iskolájának az ottani unitáriusok részére ugyane célra leendő átadását. Ugyanez az isk. széke Nagy Bálintot, a hm.-vásárhelyi felső leányiskolának igazgatóját, ki megelőzőleg minden akadály nélkül segédlelkészkedhetett a ref. egyházban, eltiltotta attól, hogy az unitárius hitközségnél lelkészi teendőket végezzen. A minister ur, kihez ez ügy felkerült, annyit legalább megengedett, hogy nevezett igazgató a hódmezővásárhelyi unitáriushitű családoknak keresztelési, esketési és temetési esetekben lelkészi szolgálatokat teljesíthessen. S bizonyára nem az ő fenkölt s nemes gondolkozásán mult, hogy egyuttal nem adott engedélyt az isteni tiszteletek végzésére is.

Követésre méltó példa. San-Franciscóban Barstow György, ki 240,000 frt értékű birtokot hagyott hátra, végrendeletében a következő utasítást adta: Miután tapasztaltam, hogy a csupa hiúságból és kevélységből rendezett fényes és költséges temetkezések nagyon károsak a népre nézve, példaadás végett — a miért a temetkezői intézetek tulajdonosaitól bocsánatot kérek — legyen az én koporsóm egyszerű gyalult deszkából, festés vagy politurozás nélkül, közönséges szegekkel összeszegezve. Rajta olcsó szemfedél és semmi virág; szóval minden, a mi a temetéshez tartozik, a lehető legegyszerűbb. Hiszen, mi egyéb a holt ember, mint egy marék por? Halottas kocsi helyett éppen úgy kivihetnek a sirhoz egy közönséges szekéren is, melyet mindennap használnak, mivel az élet is csak utazás, a halál napja pedig a végső nyugalom.

Papválasztás. A szentábrahámi unitárius ekkleziában az elhunyt Péterfi Sámuel helyébe Péterfi Mihály kedei lelkészt választották meg. Üdvözüljük mind a lelkészt, mind az ekkleziát. Nyárád-Szent-Mártonban is közelebből papválasztás volt, az elhunyt Szentmártoni Kálmán helyébe Fazakas Lajos, papjelölt, a kolozsvári főiskola ellenőre választatván meg. Legjobb reményeink kísérik fiatal barátunkat papi hivatalára. A főt. püspök ur mindkét választást megerősítette.

Folyóiratunk pártolói sorába léptek közelebből: Török Sámuel szentmihályi lelkész, Szentmihályi unitárius ekkleziája, Pálffy Károly realisk. tanár, Toroczkói unitar. ekkleziája, Simonich Zsigmond ügyvéd, Bors Albert birtokos, Rend Domokos m. kir. erdész, Pálffy György birtokos, Ádámosi György birtokos. Örömmel jelezzük lelkes pártolóink szaporodását, de másfelől ki kell jelentenünk, hogy még sokan vannak egyháztanácsosaink és ekkleziáink közt, kiknek pártoló szives támogatását várjuk.

Gyászhirek: Felső-csernátóni Bod Katalin, a néhai Kelemen Benő nagy jótevőnk özvegye, f. évi mártius hó 19-én, életének 81-ik, özvegyiségének 2-ik évében jobblétre szenderült. A jó és gondos nő elhunytát gászolják: özv. Zathureczky Gedeonné, Kelemen Polixina s gyermekei, nyug. honvédezedes Szigethi Miklósné, Kelemen Katalin, férje s gyermekeik; Bod Péter és Bod Elek, testvérei; Kelemen Elek s testvérei, valamint a többi rokonok. A megboldogult földi részét Szucságra, férje porai mellé helyezték el örök nyugalomra. Áldás emlékéen! — Gyórfi Sándor szentháromsági pap f. évi mart. 12-én elhalálozott. Hivatalának élő, buzgó pap volt. (Részletesebb nekrológot szivesen közlünk róla, ha valamelyik lelkésztársunk küld.)

Helyreigazítás. Folyó évi 1-ső füzetünkben „Unitarius egyház és szervezkedés“ című cikkben a fiatfalvi reformatusoktól és unitariusoktól közösen használt templom az unitariusokénak mondatott. Soós Farkas fiatfalvi ref. lelkész arról értesít, hogy ott a templom közöstudajdon.

A szerkesztőség postája.

Gróf Kuun Géza urnak, Maros-Németi. Az újabb küldeményt köszönettel vettük. Konez József urnak, Marosvásárhely. Onnan is mind a kettőt s jövőkor adni fogunk belőlök. Rédiger Géza, Szabéd. Az újabb hymnusért köszönet.

ARANYKÖNYV.

Adakozás a vadadi Ekkleziában.

A vadadi unitárius ekkleziája tagjai, mint mindez ideig, mikor a szükség és körülmények úgy kívánták, úgy most e jelen évben is bizonyoságot tettek cselekedeteik által igaz hitükről, a midőn ugyanis a templomban a szószék takarója megavulván, helyébe ez év pünkösztjére egy diszes fekete bászony takarót vettek közadakozás útján begyűlt összeggel, melyet gondnok Nagy Mihály neje Kisgyörgy Borbára — vallásos buzgóság által indittatva — készített meg, zsenilia-rojttal s az alsó szélén ezüst zsinorral rávarrva e felirattal: „Az egy Isten dicsőségére a hivek adakozásából készült 1884-ben.“ Melynek értéke 17 frt 80 kr. — Az adakozók pedig a következők: Nagy Mihály 90 kr, Adorjáni András 50 kr, S. Nagy József 50 kr, Imre Zsigmond 50 kr, Incze Zsigmondné Lőrinczi Katalin 60 kr, id. Nagy Jánosné 50 kr, Kis Ferencz 40 kr, Jánosi Samu 35 kr, Kis P. István 20 kr, K. Nagy Miklósné 14 kr, Varga Mózes 20 kr, Varga János 20 kr, Kis Miklós 6 kr, Kis Lajos 10 kr, Szálteleki Mózes 6 kr, Siklódi Márton 6 kr, Máné György 50 kr, Józsa János 6 kr, K. Nagy József róm. kath. 10 kr, Tóth Sándor 30 kr, Tóth József 12 kr, id. Kacsó János 6 kr, Józsa György 6 kr, Bányai Domokos 20 kr, neje Sipos Ida 10 kr, özv. Nagy Károlyné 12 kr, Kis Pál 6 kr, Kis Mihály 12 kr, Kereső Vilma 80 kr, Soós Sándor 50 kr, Török Sándor 25 kr, Nagy Béla 6 kr, Kis Imre 6 kr, özv. Kovács Miklósné 20 kr, Török Károly 90 kr, Török András 10 kr, ifj. Szász János 6 kr, Kis L. István 6 kr, Kis L. Ferencz 6 kr, Kis P. Józsefné 6 kr, Pap Miklós 6 kr, Gyórfi Sándor 50 kr, Magyar Mihály 20 kr, Réthi Lajos ev. ref. 30 kr, Kacsó József 6 kr, Tamás Tódor gör. kath. 6 kr, Fazakas András 8 kr, Szász Ferencz ev. ref. 20 kr, K. Nagy Pál r. kath. 20 kr, özv. Tóth Istvánné 16 kr, Kilyén Gábor 6 kr, Ercei Lajos 6 kr, Tóth Márton 6 kr, Tóth György 6 kr, Kis P. Sándor 6 kr, id. Szász János 6 kr, Török Miklósné 6 kr, Fodor György 15 kr, Blága József 6 kr, Szász József 15 kr, Máné Sándor 15 kr, Dobos Györgyné özv. 15 kr, Dobos László 10 kr, Szász Samu ev. ref. 6 kr, Boczkó József 10 kr, Kis L. Sándor 10 kr, Jenei István 6 kr, Kövendi János 85 kr, Simó Benedek 50 kr, neje Balog Anna róm. kath. 30 kr, László János róm. kath. 10 kr, Kis P. Dénes 10 kr, Kis Mózes 15 kr, özv. Kis Zsigmondné 30 kr, tanító Székely Lajos 50 kr, neje Rafaj Zsuzsanna 50 kr, Gál Sándor 20 kr, Gál József 20 kr, Gál Elek 20 kr, Gál Margit 20 kr, Gál Károlin 20 kr. Összesen 17 frt 80 kr.

Isten vegye kedvesen az igaz hitből származott kedves adományokat s nyugodjék meg jóvalta buzgó hivein.

Gál Elek,
helyi lelkész.

A Budapesten alapítandó unitárius rendes lelkészi állomásra és állandó imaházra tett kegyes adományok.

XXVI. Közlemény.

Nagytisztelétü Székely János ev. ref. lelkész ur buzgó közreműködésével Kézdivásárhelyt adakoztak: Kézdivásárhelyi evang. reform. egyház 5 frt, Baló László 50 kr, Gyöngyösi István 50 kr, Kőlonthe Mózes 1 frt, Kovács István 50 kr, Maulhe János 50 kr, Kézdivásárhelyi közpénztára 5 frt, Szócs József

polgármester 1 frt, Szőcs Sámuel 30 kr, Szabó Albert 50 kr, id. Szőcs János 30 kr, Kovács Imre 10 kr, Szabó Mózes 50 kr. Nagy Lajos 50 kr, Kovács Károly kereskedő 40 kr, Csiszár József 1 frt, Csiszár és Szőcs 50 kr, Benkő Sándor 1 frt, Tóth József 50 kr, Benkő László 50 kr, Ambrus Albertné 80 kr, Molnár Josiás 50 kr, Szotyori Dániel 20 kr, Pánczél Noé 50 kr, Csiszár Imre 50 kr, ifj. Jancsó Mózes 40 kr, Török Bálint 1 frt, Id. Jancsó Mózes kereskedő 1 frt, Rácz Ferencz fel. voláji r. kath, 20 kr, ifj. Szőcs János 50 kr, Kovács Áron 50 kr, Szőcs Mózes kereskedő 40 kr, Fejér Lukács 60 kr, Ifj. Jakab István 50 kr, Ifj. Dávid István 50 kr, Bányai Ferencz 1 frt 50 kr, Balog Gyula 1 frt, Ifj. Kupán József 50 kr, Balog István 25 kr, Bagoly József honvédszázados 5 frt, Kovács Péter szentléleki róm. kath. 50 kr, Drágos Elek 1 frt, N. N. 1 frt, Benedek 1 frt, Szentiványi Kázmér főhadnagy 2 frt, Szőcs Sándor 1 frt, pótoltatott 5 kr, összesen **42 frt.**

A T e l m á n S á n d o r fogalmazó ur gyűjtése Nagy-Becskereken a 103 sz. könyvre: Dr. Boros János Mokvin 1 frt, Eremit Pál Nagy-Kikinda 5 frt, Kremár Béla luth. esperes 2 frt, Fuchs András luth. lelkész 3 frt, Plech Gergely, Farkas János, Gaskó Soma, Veisz Sándor, Fulda N., Kada Ferencz, Befanovics Baril, Indvikovics István egyenkint 50—50 kr, Kada Mihály, Bibics Milán, Kada István, Prekájzski Péter, Harmat István egyenként 1—1 forint. Összesen **20** forint.

K o s z t o l á n y i L á s z l ó főméltóságú Herczeg O d e s c a l c h y Artur közvetítésével **10 frt.**

K o z m a E l e k csendőrőrmester 155. sz. gyűjtő-könyvecskéjén alakoztak újabban: Bárczai János nyug. ezredes 1 frt, Butykai Emil miniszteri tanácsos 1 frt, Gedeon Lajos földbirtokos 1 frt, Feigel Gyula 1 frt, Gácsi Arthur nyug. adótsízt, Groszman Vilmos kereskedő és Kozma Elek harmadszor és negyedszer 50—50 kr, együtt 2 frt. Összesen **6 frt.**

T. N a g y D o m o k o s szolgabíró ur 132. számú gyűjtő-könyvecskéjén Krasznán: B. Györffy Pál szolgabírósegéd 1 frt, Gál Lőrincz tisz. szolgabírói segéd 1 frt, Nagy Domokos 5 frt, Nagy Domokosné, N. Dezső, N. Béla, N. Ilona, N. Erzsike, együtt 1 frt. Földesi Tóth Albert 1 frt, Belle Gyula jár. orvos 1 frt, ifj. Beteg Márton 1 frt, Korbuly Lukács 60 kr, Laitner Zsigmond gyógyszerész 70 kr, Kékesi Gyula r. kath. plébános 50 kr, Lázár Géza 30 kr, id. Beteg Márton 40 kr, Nies Márton 30 kr, Öhlbaum József 20 kr, Varga Gyula tanító 30 kr, Stancz György 30 kr. Összesen **14 frt 60 kr.**

E közlemény összege **92 frt 60 kr.** Ehez adva a 25-ik közlemény összegét 16,415 frt 92 krt, az alap teszen **16,508 frt 52 krt.**

Fogadják a kegyes adakozók és gyűjtők egyházunk iránt tanusított buzgó fáradozásaikért az egyházközség nevében hálás köszönetünket.

Budapest, 1885. ápril.

Hajós János,
egyh. gondnok.

Végh József,
pénztárnok.